

Varga Klára

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRI SZOLGÁLAT KÖNYVTÁRAI A KÖNYVTÁRI STATISZTIKAI ADATOK ÉS MUTATÓK TÜKRÉBEN

Klára Varga: *Members of the University Library Service in the mirror of statistical data and indicators of libraries*

The paper presents data values submitted in the data sheet „Report on Libraries in the year xxx” according to the regulations of the 288/2009. (XII. 15.) Government Decree on data collection and data transmissions of the National Statistical Data Collection Program, and the indicators generated on the basis of the following documents: „Performance indicators in the Hungarian library system: Recommendations for the use of library performance indicators based on the standard MSZ ISO 11620:2000” and „Methodological guide for self-evaluation for the ELTE University Library Service” characterising the libraries covered by the Quality Management System of the University Library Service of the Eötvös Loránd University in the years 2014–2018.

Az alábbi dolgozatban a 288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről szerint kitöltött „Jelentés a könyvtárak xxx. évi tevékenységéről” c. adatlap értékei, a „Teljesítménymutatók a magyar könyvtári rendszerben : Ajánlás a könyvtári teljesítménymutatók alkalmazására az MSZ ISO 11620:2000 szabvány alapján” és a „Módszertani útmutató az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat Önértékeléséhez” alapján készített mutatók szerepelnek az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Egyetemi Könyvtári Szolgálat (EKSZ) Minőségirányítási rendszerének hatálya alá tartozó könyvtárak 2014–2018. évek vonatkozásában. A megjelenített könyvtárak:

1. Egyetemi Könyvtár és Levéltár¹ (EKL),
2. Állam- és Jogi Tudományi Kar Kari Könyvtár (ÁJK),

---

¹ Az Egyetemi Könyvtár és Levéltár esetében a Savaria Könyvtár és Levéltár külön adatként szerepel SEK rövidítéssel.

3. Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar Könyvtár és Gyógypedagógia-történeti Gyűjtemény (BGGYK),
4. Bölcsészettudományi Kar könyvtárai: Központi Olvasóterem és a mindenkori hatályos BTK Kari Szervezeti és Működési Szabályzatban felsorolt könyvtárak (BTK),
5. Informatikai Kar Kari Könyvtár (IK),
6. Pedagógiai és Pszichológiai Kar Kari Könyvtár (PPK),
7. Tanító- és Óvóképző Kar Kari Könyvtár (TÓK),
8. Társadalomtudományi Kar Némedi Dénes Könyvtár (TÁTK),
9. Természettudományi Kar Kari Könyvtár (TTK),

Statisztikai adatok

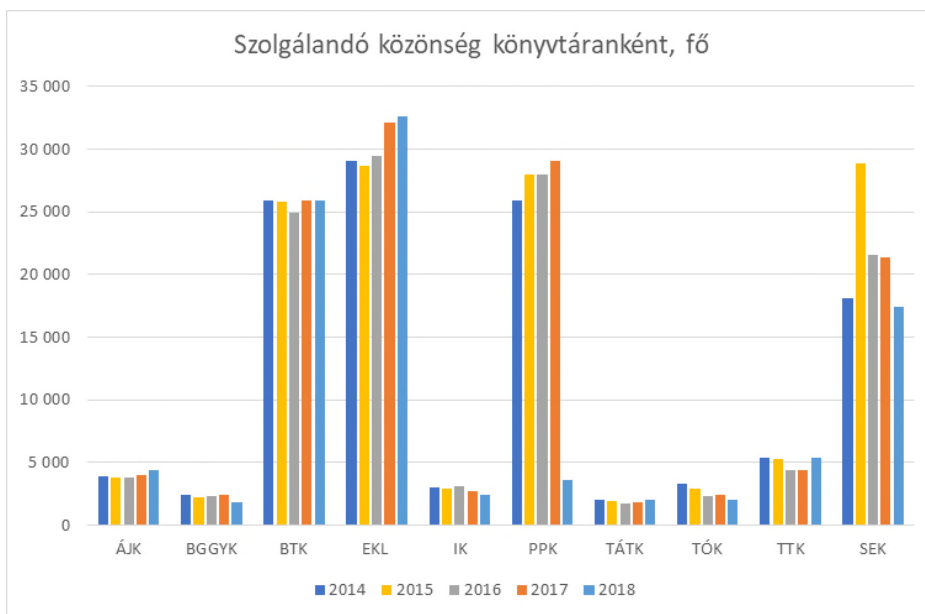
Néhány adat a Ksa 2018 adatgyűjtéséből.

Szolgálандó közönség

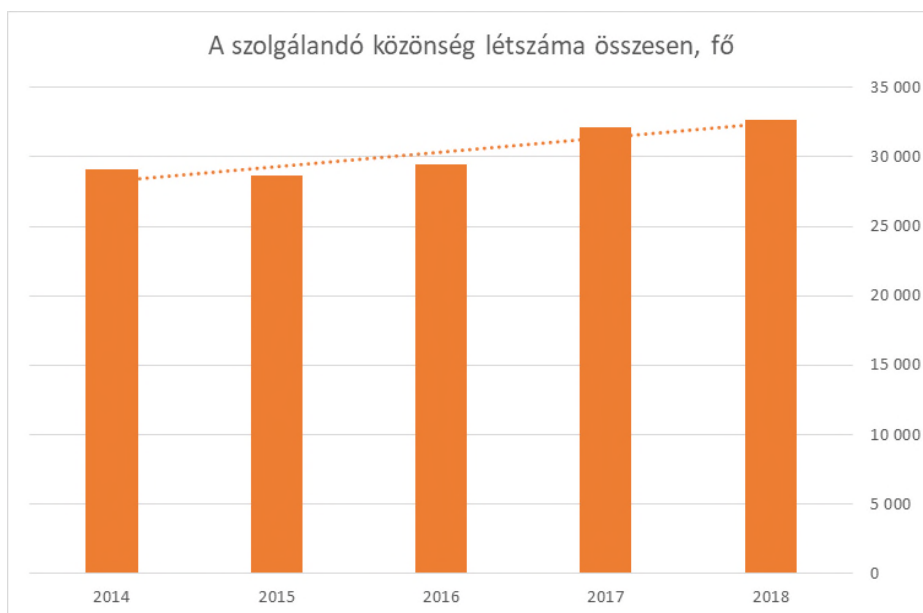
„Azok, akiknek az érdekében a könyvtárat létrehozták és működtetik szolgáltatás- és dokumentumellátás céljából. Szolgálандó közönségét a könyvtár maga határozza meg.”² Nyilvános könyvtárak esetében a teljes egyetemi polgárság a szolgálандó közönség. Így ez az adat erősen befolyásolja a BTK, az EKL, a PPK és a SEK ehhez kapcsolódó mutatóit. A PPK esetében – bár nyilvános könyvtár maradt – 2018-tól nem a teljes ELTE hallgatói, dolgozói létszámot, hanem a kari létszámot adta meg.

---

2 TMKR(2003: 33).

1. ábra: Szolgáló közösség könyvtáranként, fő

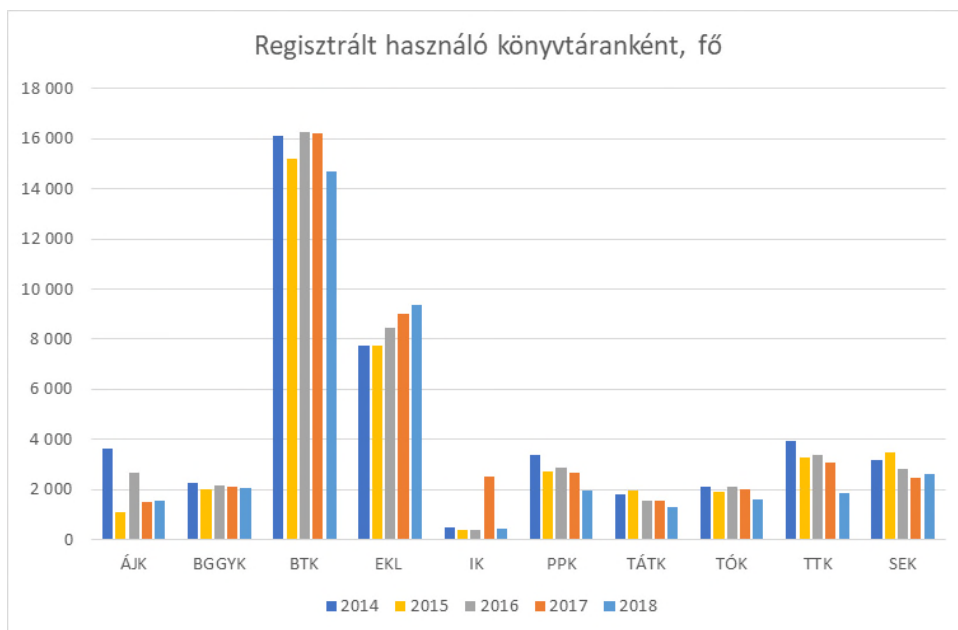
2. ábra: Szolgáló közösség létszáma összesen, fő

Regisztrált használó

„Könyvtári szolgáltatásban részesülő személy, akinek személyes adatait a könyvtár nyilvántartásba vette, és ennek alapján használhatja a könyvtár szolgáltatásainak egy részét vagy egészét.”³

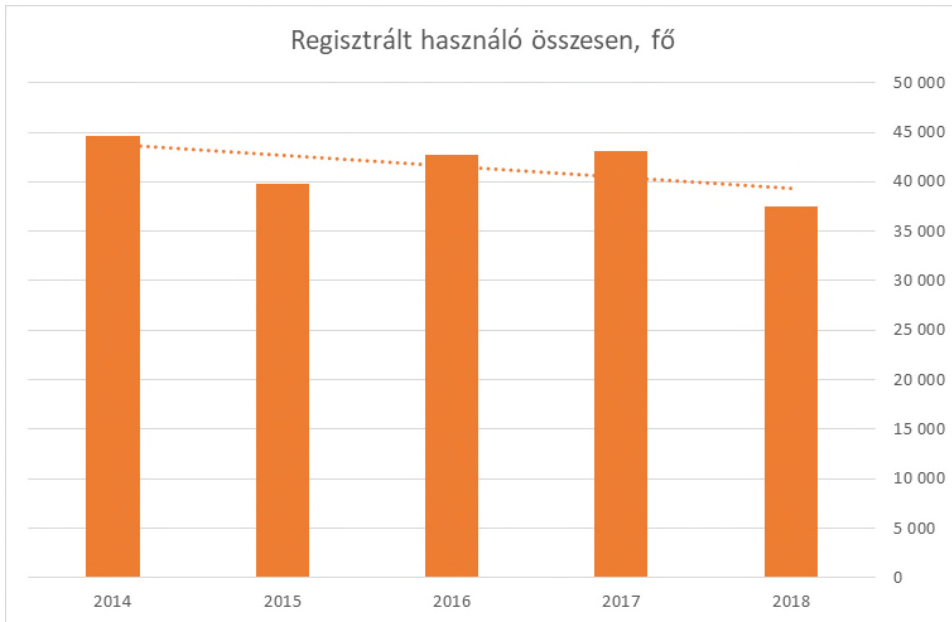
A BTK esetében egy fő többször is szerepelhet, ha több könyvtárba iratkozott be. A teljes adatfelvételt tekintve egy fő többször is szerepelhet, ha több ELTE-s könyvtárban regisztrált.

A könyvtárakban regisztrált használók száma (összesen) az elmúlt 5 évben (2014=100%) 16 százalékkal csökkent.

3. ábra: Regisztrált használó könyvtáranként, fő

3 TMKR (2003: 31).

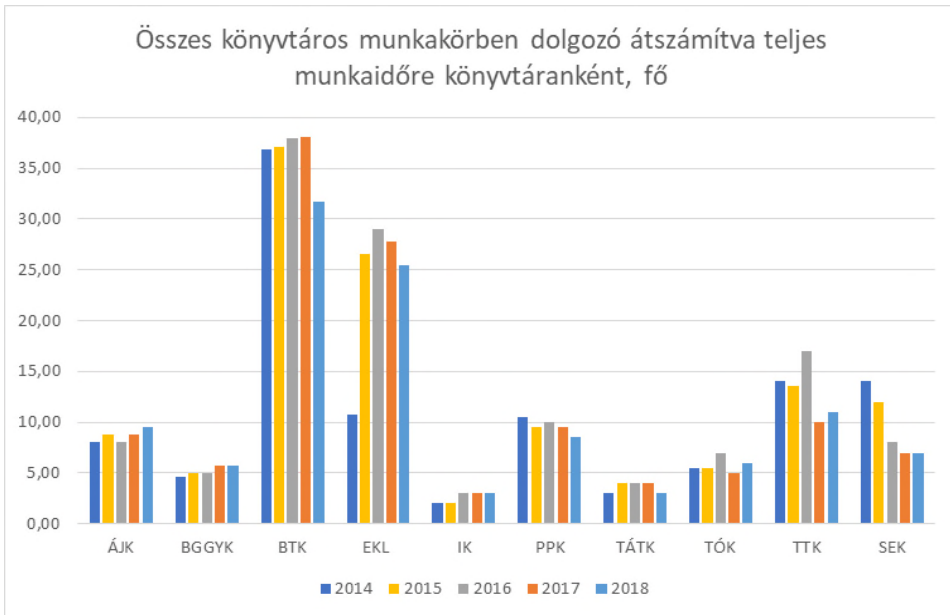
4. ábra: Regisztrált használó összesen, fő

Összes könyvtáros munkakörben dolgozó

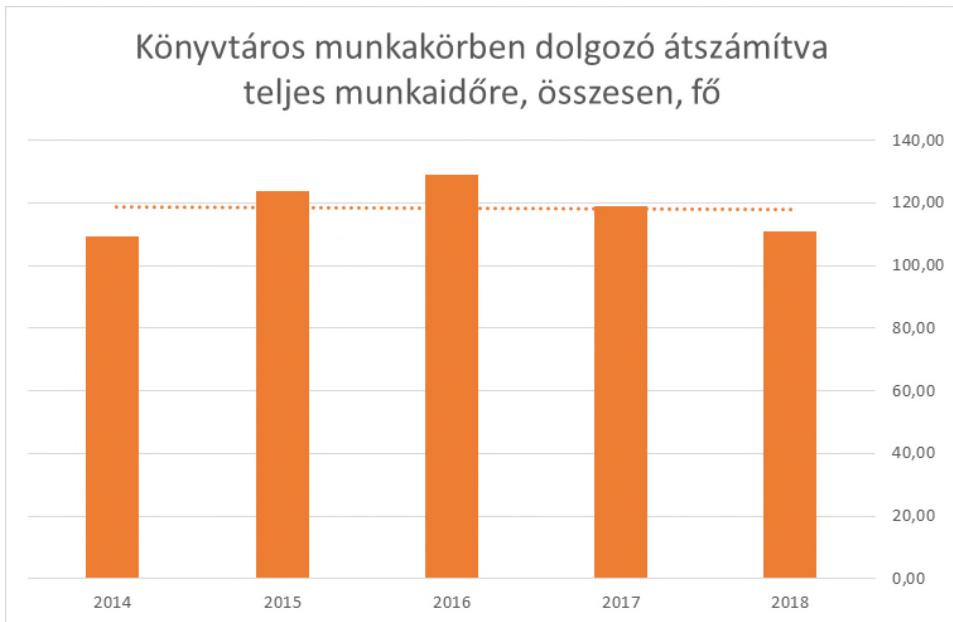
„Aki a könyvtári munkával, a szolgáltatásokkal, a gyűjteménnyel (a raktári munkát is beleértve) foglalkozik.”⁴ Az adat teljes munkaidőre átszámított éves létszám.

Az 5 év alatt az ELTE könyvtárosi létszáma – átlagosan – nem változott. A 2015–2016–2017 évek minimális emelkedését 2018-ban egy csökkenés követte (2014=100%, 2018=101%).

4 TMKR (2003: 33).

5. ábra: Összes könyvtáros munkakörben dolgozó átszámítva teljes munkaidőre könyvtáranként, fő

6. ábra: Könyvtáros munkakörben dolgozó átszámítva teljes munkaidőre, összesen, fő

A tárgyévben leltárba vett állomány, állománygyarapításra fordított összeg, teljes állomány

A ténylegesen állományba vett (leltározott) dokumentumok száma, amely tartalmazza a helyben tárolt dokumentumokat és azokat a távoli forrásokat, amelyeket a könyvtár leltárkönyvben nyilvántart.⁵

Az adatokat torzíthatja, kiugrásokat mutathat a retrospektív feldolgozás.⁶ Az állomány értékénél az összegben minden beszerzési mód (vétel, csere, ajánlók) és minden beszerzési forrás (saját, pályázati) szerepel.

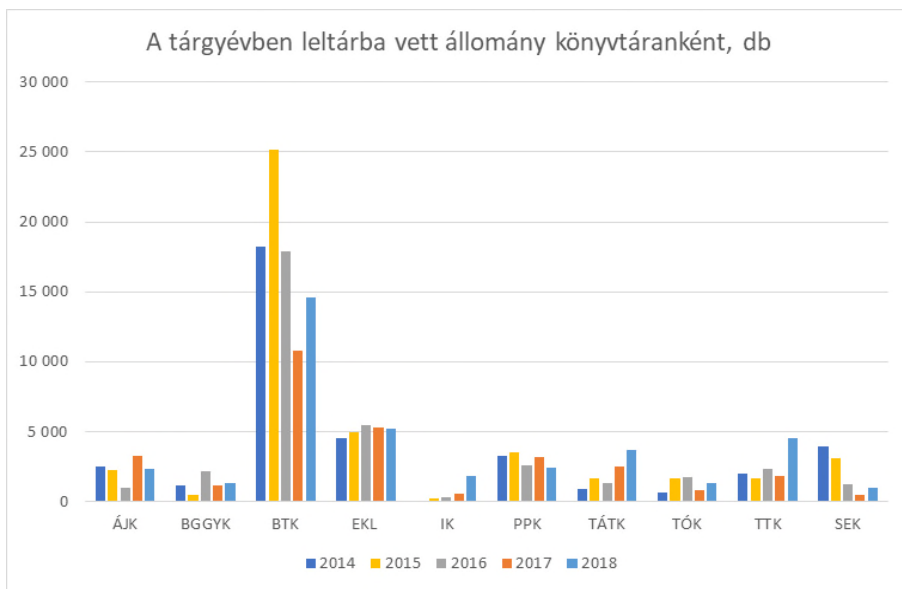
Az ELTE teljes könyvtári állományának – amely 2018-ban kicsivel több mint 4 millió egység volt – 70 százalékát a BTK és az EKL dokumentumai adják. A TTK esetében a magas leltárba vételi összeget magyarázhatja, hogy a tudományterület szakirodalmi költségei igen magasak.

A kifizetett számlák alapján számított állománygyarapítási mutatók gyakorlatilag használhatatlanok. A kari gazdasági szakemberek nem egyforma lekérdezés szerint állapítják meg az adatokat, így azok – még adott karon belül sem – alkalmasak az összehasonlításra. Ezt támasztja alá a könyvtárak költségként meghatározott összege és a vele képzett mutatók is (*ld. 56–57. ábrák*).

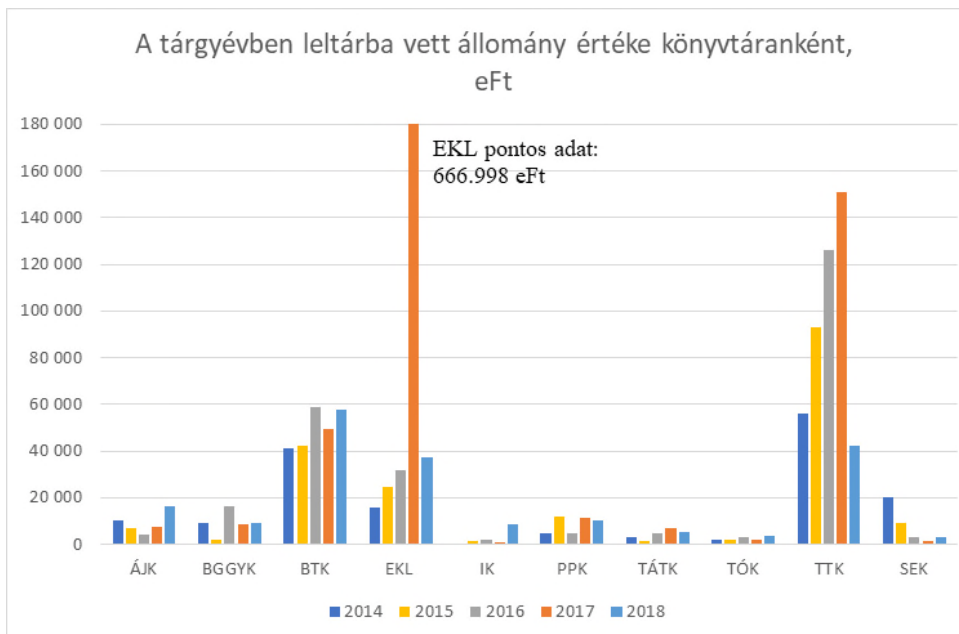
---

5 KSA (2018: 10).

6 Az EKL esetében 2017-ben történt meg egy nagyobb mennyiségű oklevél retrospektív feldolgozása, ezért lett kiugróan magas a leltárba vett állomány értéke. A grafikon értelmezhetősége kedvéért nem a pontos adat szerepel a 8. ábrán.

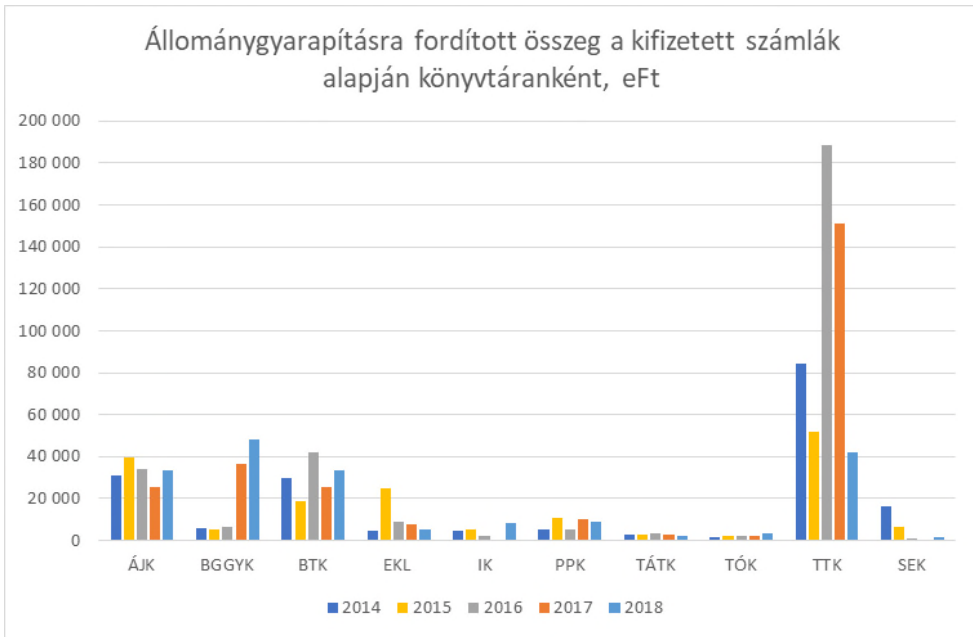

7. ábra: A tárgyévben leltárba vett állomány könyvtáranként, db

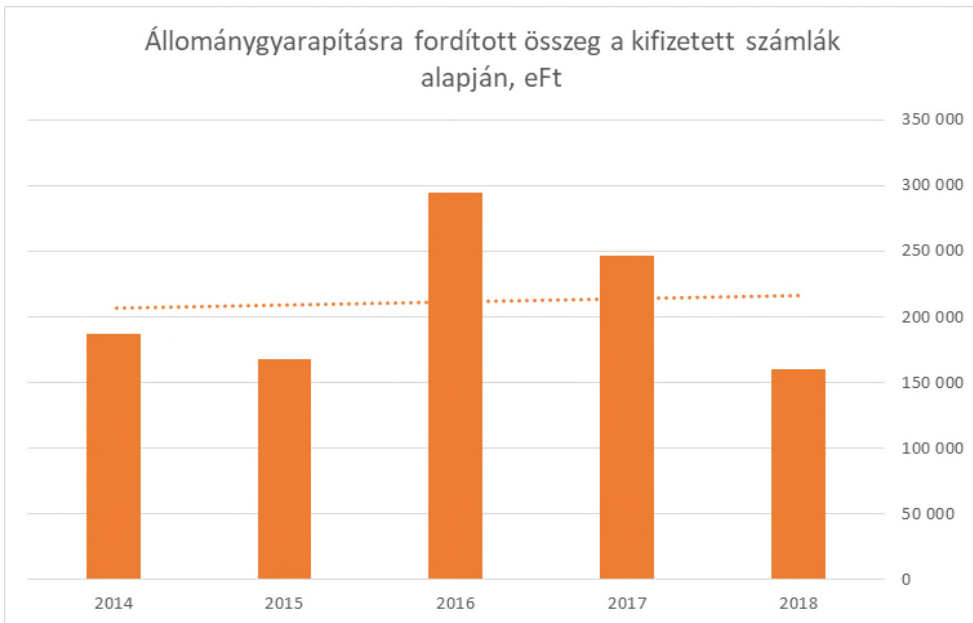

8. ábra: A tárgyévben leltárba vett állomány értéke könyvtáranként, eFt

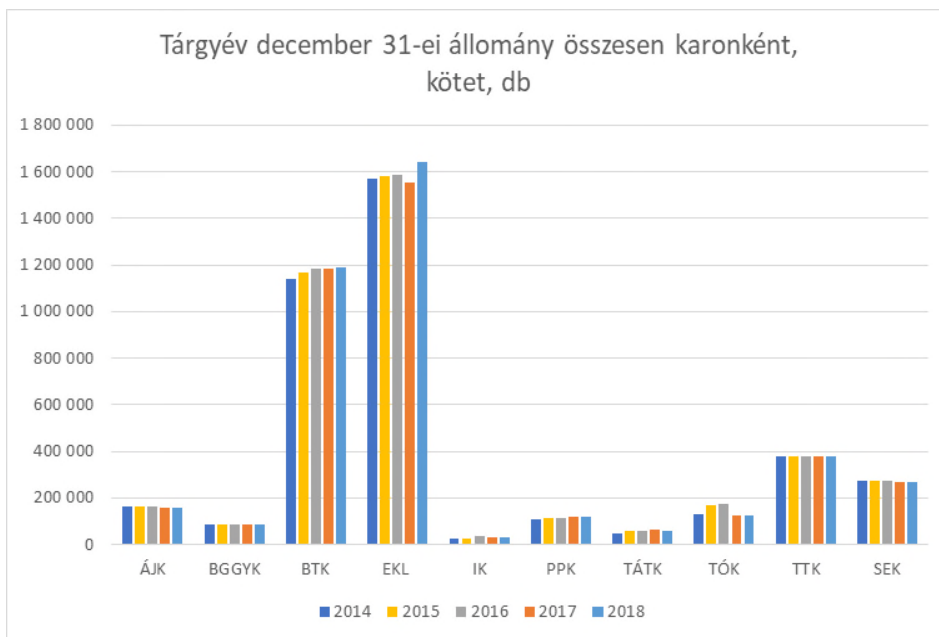

9. ábra: Állománygyarapításra fordított összeg a kifizetett számlák alapján könyvtáranként, eFt

10. ábra: Állománygyarapításra fordított összeg a kifizetett számlák alapján összesen, eFt

11. ábra: Tárgyév december 31-ei állomány összesen karonként, kötet, db

Teljesítménymutatók

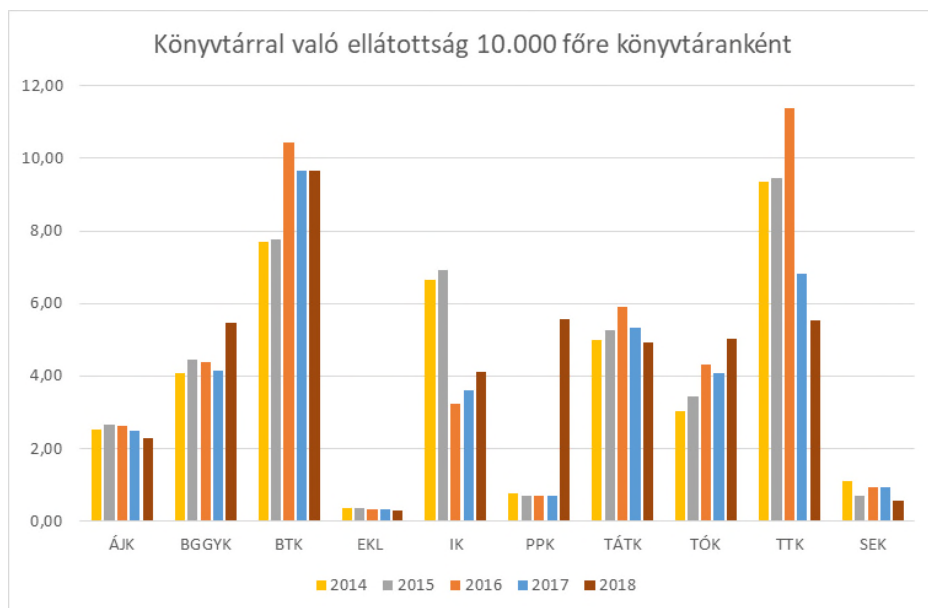
A könyvtári teljesítménymutatók kidolgozásával a Teljesítménymérési Munkabizottság célja az volt, hogy egyrészt módszertani útmutatóként szolgáljon a könyvtárak számára, másrészt a könyvtári szolgáltatások hatékony mérését segítsék elő, amelyek eredményeit az önértékelésben, a döntéselőkészítésben, a normatívák meghatározásában lehet felhasználni.⁷

Az összesített adatok mutató esetében a szolgáltató közösség minden esetben a teljes ELTE polgárság – oktatók, kutatók, hallgatók, dolgozók, stb.

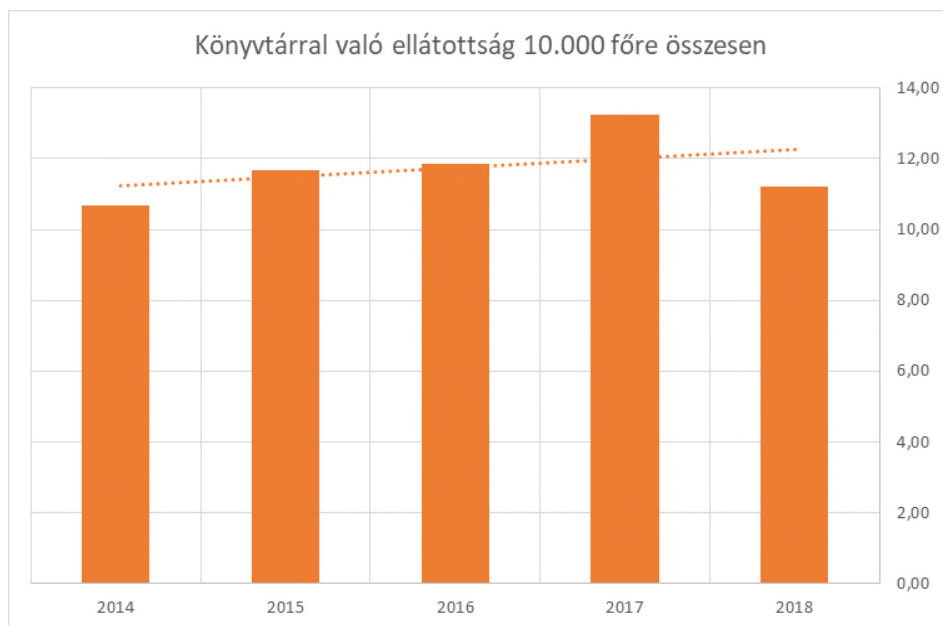
Könyvtárral való ellátottság

„A mutató a könyvtárak, szolgáltatóhelyek minőségét nem jellemzi, összevetésre nem alkalmazható. [...] A mutató kizárólag önértékelésre használható.”⁸

7 TMKR (2003: 3).
8 MÚ (2013: ST01).

12. ábra: Könyvtárral való ellátottság 10.000 főre könyvtáranként

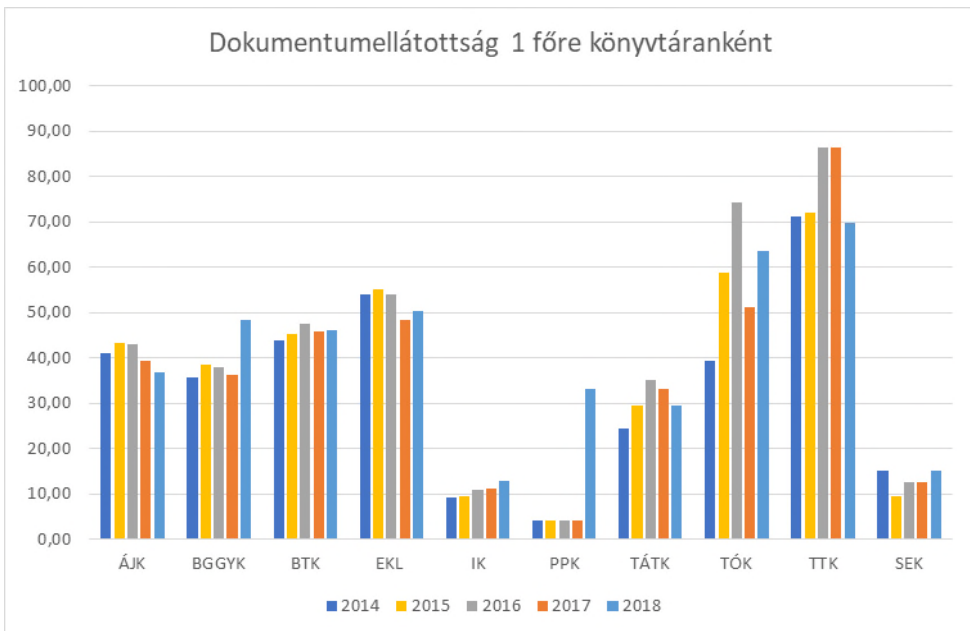
13. ábra: Könyvtárral való ellátottság 10.000 főre összesen

Dokumentumellátottság

„A szolgálандó közönség egy tagjára jutó könyvtári dokumentumok száma. [...] A mutató a dokumentumellátás tartalmát, összetételének minőségét nem jellemzi.”⁹

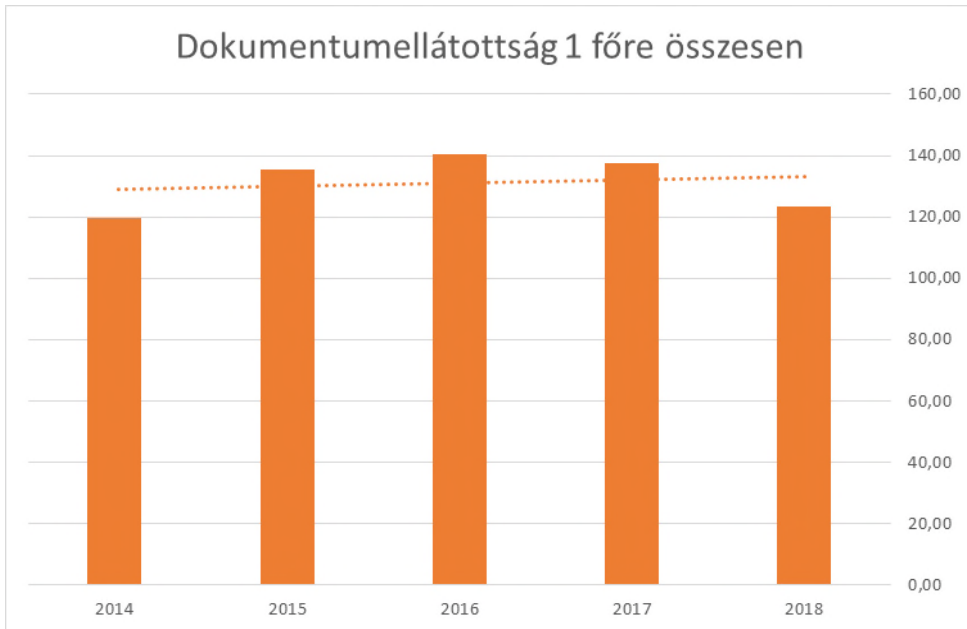
A PPK esetében a 2014–2017. évek alacsony mutatóértéke a szolgálандó közönségnél is jelzett teljes ELTE polgári létszámból adódik. A reális képet a 2018. évi mutató jelöli.

Az IK esetében feltételezhető, hogy az alacsony érték nem az elégtelen gyűjteményménagságot, hanem a kar oktatási specialitását tükrözi.

14. ábra: Dokumentumellátottság 1 főre könyvtáranként

9 Mú (2013: ST02).

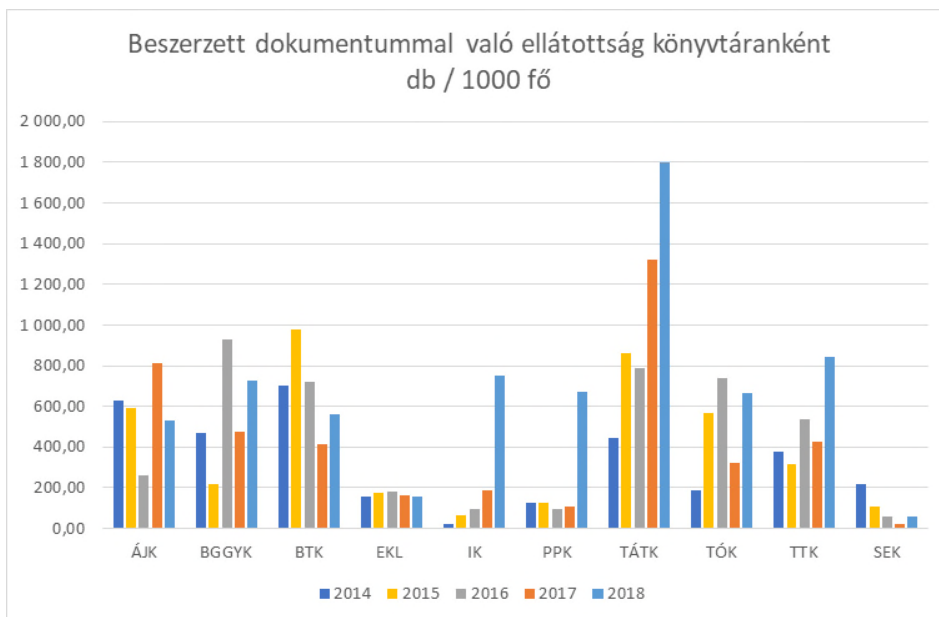
15. ábra: Dokumentumellátottság 1 főre összesen

Beszerezett dokumentummal való ellátottság

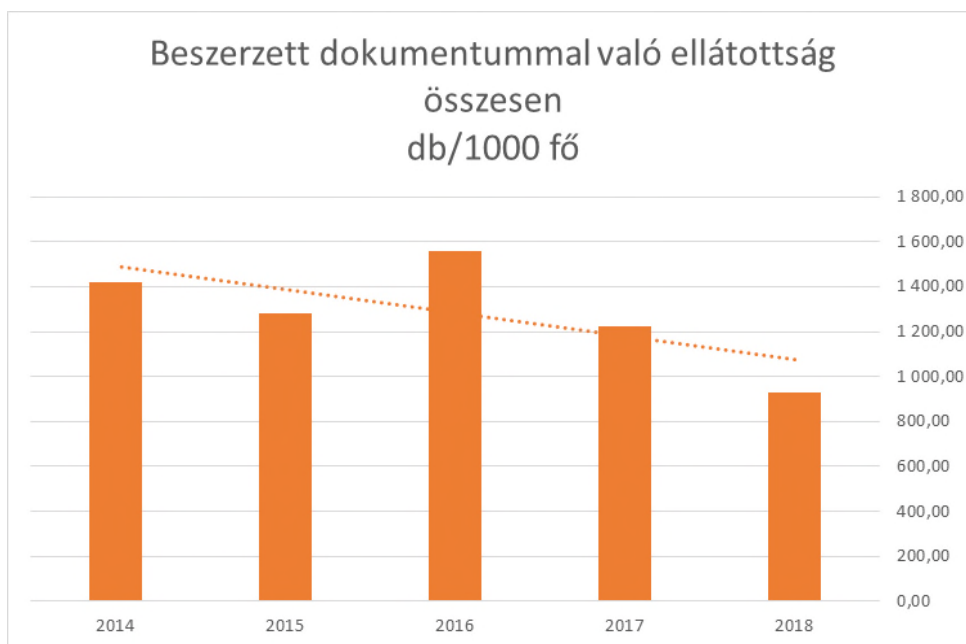
„A szolgáltató közönség ezer tagjára jutó beszerzett dokumentumok száma. [...] A mérés a folyóiratokra, illetve az egyéb, nem egyedi, hanem sommás nyilvántartású dokumentumokra nem terjed ki. [...] A mutató a dokumentumellátás tartalmát, összetételének minőségét nem jellemzi. A túlságosan alacsony érték elégtelen gyarapodási volumen lehetőségére, közvetve a nem megfelelő ellátásra utalhat a friss dokumentumok terén, ugyanakkor a könyvtárközi kölcsönzés, az ODR erőteljes használatára is. A túlságosan magas érték főlegesen beszerzett mennyiség lehetőségére, közvetetten a könyvtárközi kölcsönzés, az ODR kihasználatlanságára, túlzó helyi állományépítésre, a törlés, selejtezés hiányára, az állomány fizikai kihasználatlanságára utalhat.”¹⁰

A könyvtárak éves adatai rendkívül változatosak, az előző évekhez egyik sem hasonlítható. Ez következhet abból például, hogy a kari könyvtárak költségvetése igen hektikus. Egyedül az EKL mutat viszonylag állandó képet. Összességében csökken a beszerzett dokumentumok száma.

¹⁰ Mú (2013: ST03).

16. ábra: Beszerzett dokumentummal való ellátottság könyvtáranként db / 1000 fő

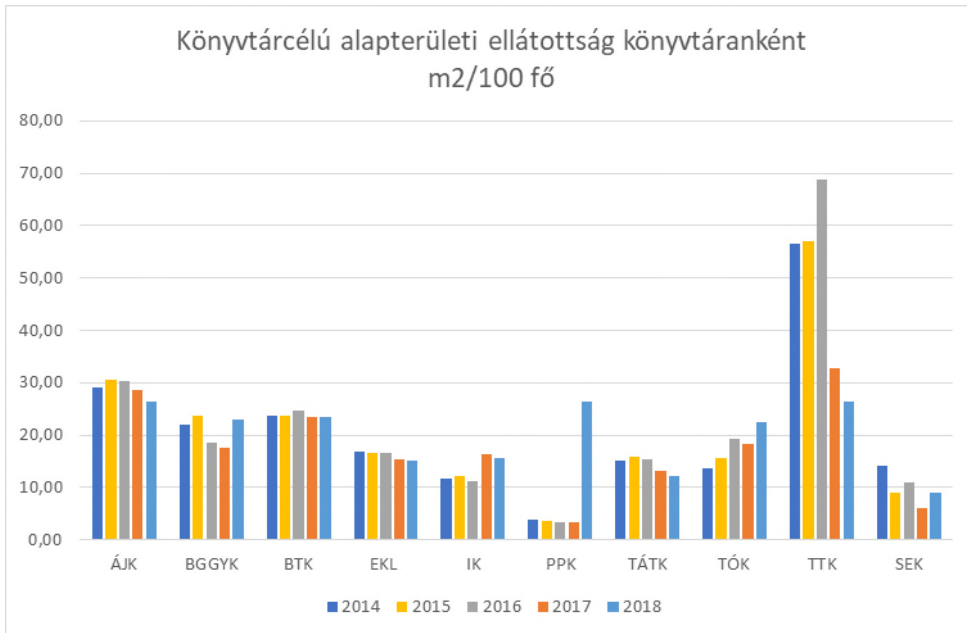

17. ábra: Beszerzett dokumentummal való ellátottság összesen

Alapterületi ellátottság – könyvtárcélú alapterület

„A szolgálандó közönség száz tagjára jutó könyvtárcélú alapterület.¹¹ [...] A mutató a könyvtárak, szolgáltatóhelyek alapterületének minőségét (berendezések, bútorok stb.) nem jellemzi, összevetésre nem alkalmazható. A mutató kizárólag önértékelésre használható.”¹²

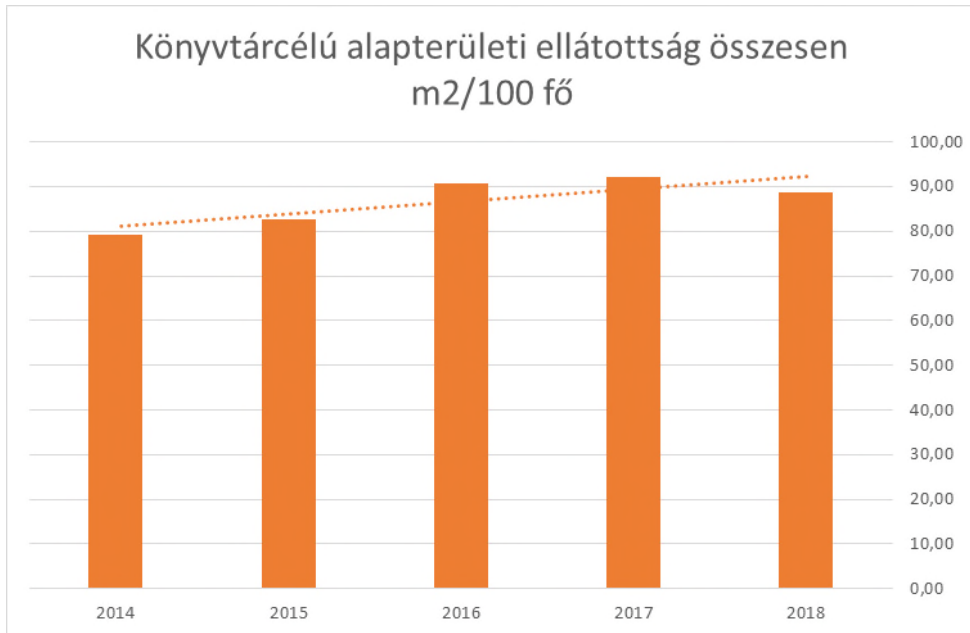
Az összességében látható minimális ellátottsági emelkedést nem a területek növekedése, hanem a szolgálандó közönség csökkenése okozza.

18. ábra: Könyvtárcélú alapterületi ellátottság könyvtáranként

11 „[...] könyvtárcélú alapterület, vagyis az olvasóterek, az állománytároló területek, a személyzeti munkaterületek, a használóknak nyújtott szolgáltatások területei, a nyilvános szolgálat pultjai, a kiállítási területek, a könyvtártechnikai berendezések (számítógépek) által elfoglalt területek, az ülőhelyek közti átjárók és minden egyéb, a könyvtári dokumentumok és szolgáltatások (pl. a kötészeti műhely) céljaira használt területek. Nem tartoznak ide az előszobák, az előcsarnokok, a közlekedési utak, a porta vagy az órség tároló és szolgálati területei, az illemhelyek, a személyzet pihenőhelyei, a büfék, a liftek, a lépcsőházak, a folyosók, a fűtő, szellőztető és hűtő berendezések által elfoglalt területek által használt valamennyi helyiség alapterülete.” in MÚ (2013: ST04).

12 MÚ (2013: ST04).

19. ábra: Könyvtárcélú alapterületi ellátottság összesen

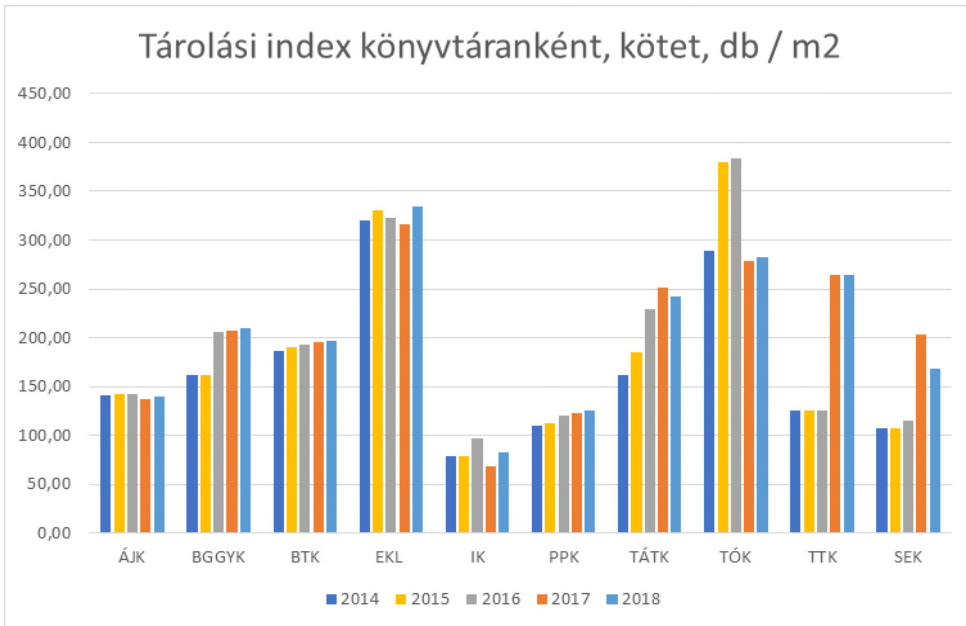
Tárolási index – könyvtári célú alapterületre

„A könyvtárak, szolgáltatóhelyek egy m² alapterületére jutó állomány[a]. [...] A mutató a könyvtárak, szolgáltatóhelyek zsúfoltságát jellemzi. [...] A forgalmi adatokkal együtt vizsgálva értelmezhető.”¹³

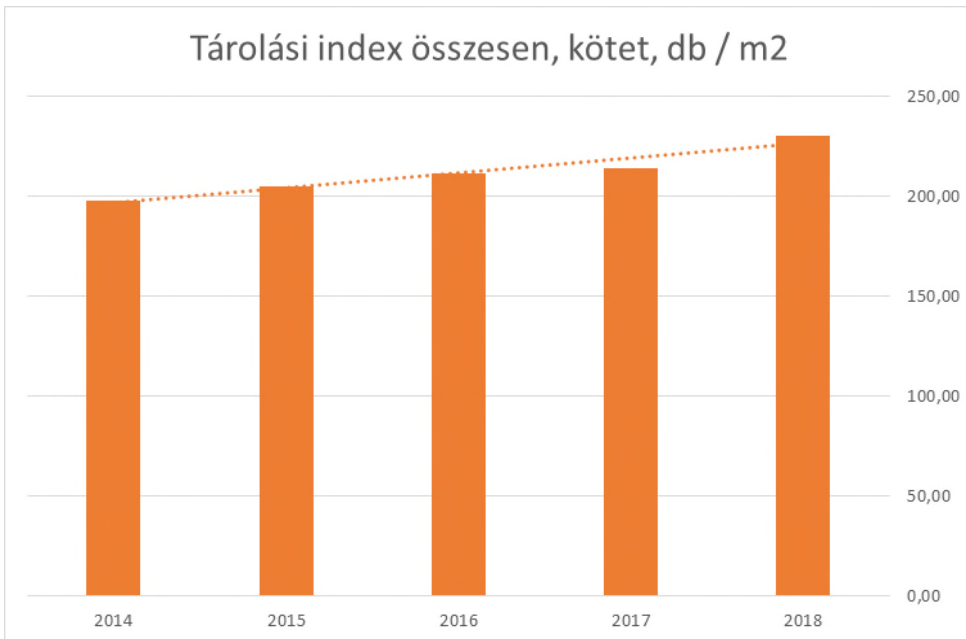
Helyhiánnyal küzd az EKL, a TÓK és a TÁTK, a terültsökkenés után pedig a TTK is. Átfogó, jól megtervezett selejtezés enyhíthetne a zsúfoltságon.

13 Mú (2013: ST05).

20. ábra: Tárolási index könyvtáranként, kötet, db / m²

21. ábra: Tárolási index összesen, kötet, db / m²

Beszerzési kvóta – állománygyarapító összeg

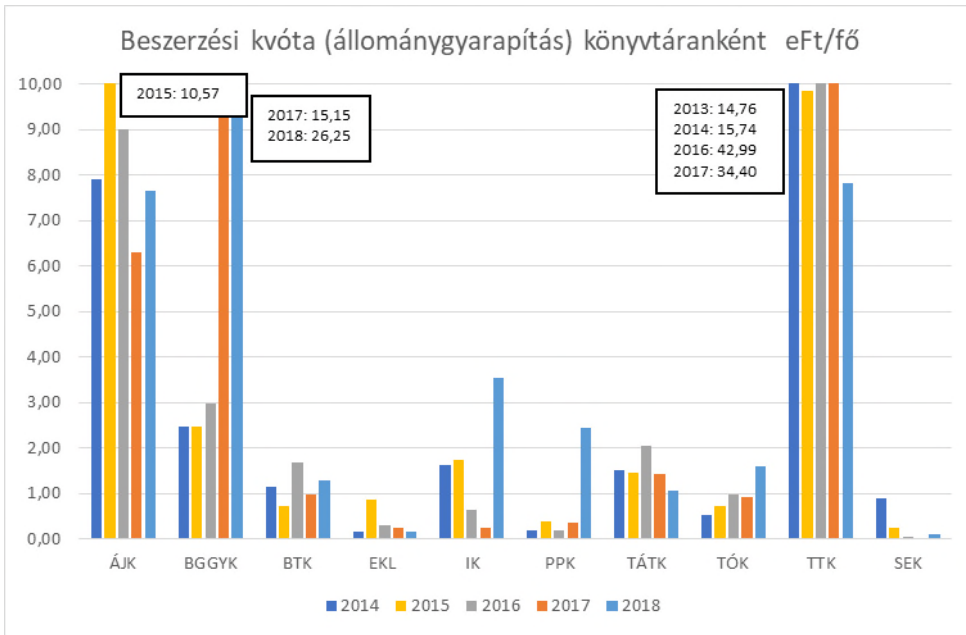
„A szolgálандó közönség egy tagjára jutó állománygyarapításra költött összeg. (Az összeg a kifizetett számlák alapján számolva.) [...] A mutató a dokumentumellátás minőségét és az anyagi forrásfelhasználás tartalmát nem jellemzi. A túlságosan alacsony érték elégtelen beszerzési keretre, közvetve a szolgálандó közönség nem megfelelő ellátására utalhat. A túlságosan magas érték a túlzott gyarapításra vagy drága beszerzési forrásokra, közvetetten a könyvtári rendszerrel történő együttműködés hiányosságára, a könyvtárközi kölcsönzés, az ODR kihasználatlanságára, túlzott helyi állományok kiépítésére, az állomány fizikai kihasználatlanságára utalhat.”¹⁴

A könyvtárankénti kiugró adatok oka számomra nem ismert, *ld. 8-9. ábrák* magyarázata.

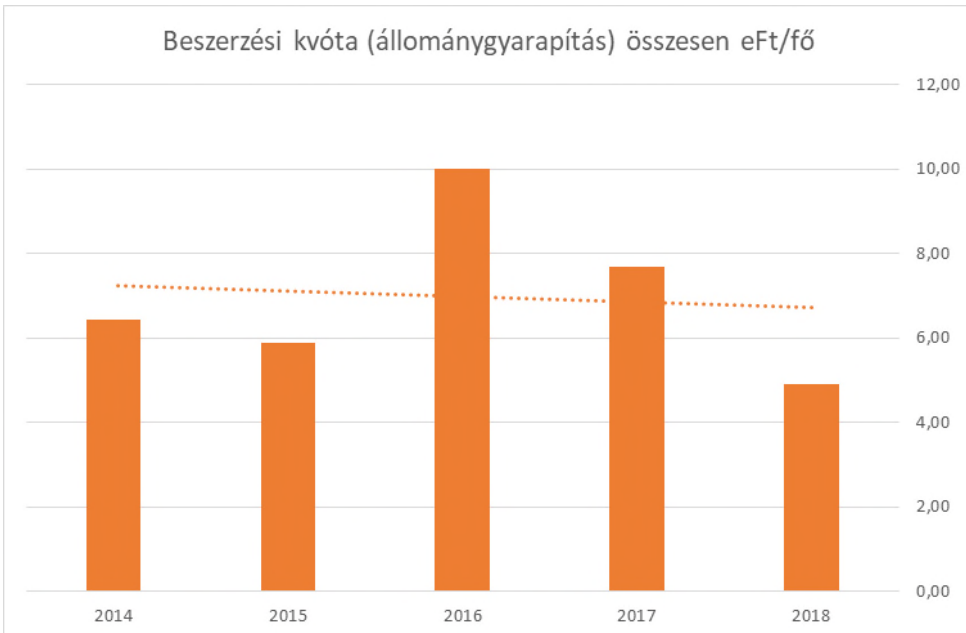
Az összesített adat (a szolgálандó közönség itt is a teljes ELTE polgárság) viszont jól mutatja, hogy a beszerzési kvóta mutató értéke folyamatosan csökken. Miközben a szolgálандó közönség (*ld. 2. ábra*) folyamatosan növekszik (2014: 29.074 fő = 100%, 2018: 32.629 fő = 112%) aközben az állománygyarapításra fordított összeg a kifizetett számlák alapján (*ld. 10. ábra*) folyamatosan csökken (2014: 187 MFt = 100%, 2018: 160 MFt = 85%).

---

14 Mú (2013: ST06).

22. ábra: Beszerezési kvóta (állománygyarapítás) könyvtáranként eFt/fő

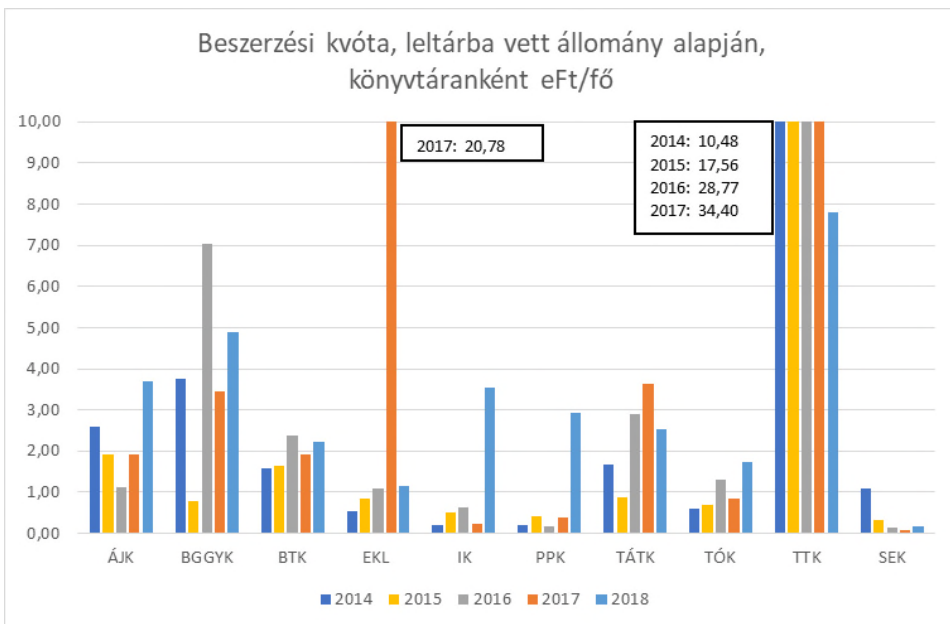
23. ábra: Beszerezési kvóta (állománygyarapítás) összesen eFt/fő

Beszerezési kvóta – leltárba vett érték

„A szolgálendő közönség egy tagjára jutó leltárba vett érték. (Az összeg a tárgyévben leltárba vett dokumentumok összértéke.) [...] A mutató a dokumentumellátás minőségét és az anyagi forrásfelhasználás tartalmát nem jellemzi. A túlságosan alacsony érték elégtelen beszerzési keretre, közvetve a szolgálendő közönség nem megfelelő ellátására utalhat. A túlságosan magas érték a túlzott gyarapításra vagy drága beszerzési forrásokra, közvetetten a könyvtári rendszerrel történő együttműködés hiányosságára, a könyvtárközi kölcsönzés, az ODR kihasználatlanságára, túlzott helyi állományok kiépítésére, az állomány fizikai kihasználatlanságára utalhat.”¹⁵

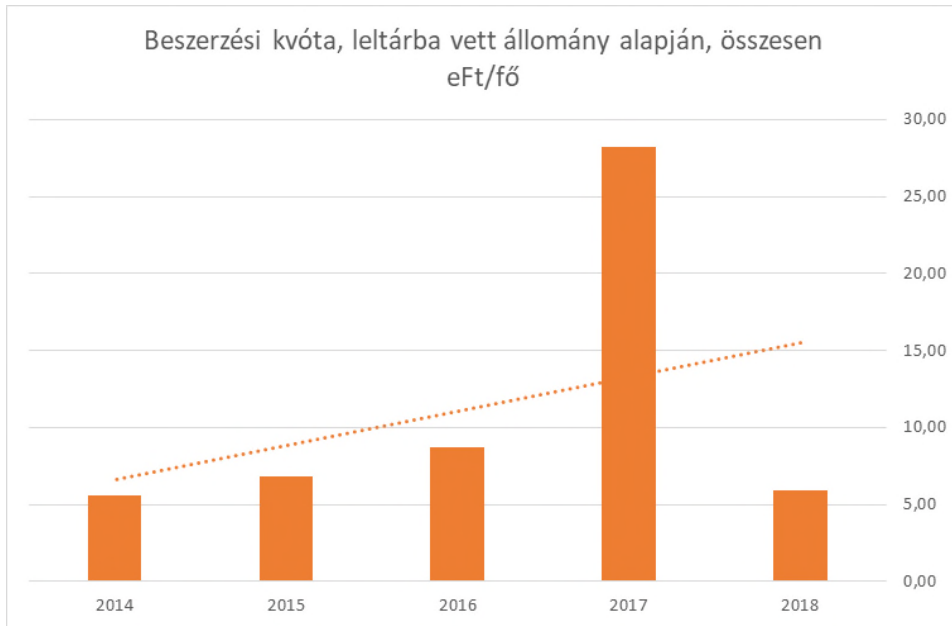
A kiugró adatok lehetséges magyarázatát *ld. a 7-8. ábránál*.

Összességében mind évente, mind könyvtáranként rendkívül hullámzó a mutató értéke. Azt jelzi, hogy a költségvetésben nem jól tervezhető a beszerzési keret.

24. ábra: Beszerzési kvóta, leltárba vett állomány alapján, könyvtáranként eFt/fő

15 Mú (2013: ST07).

25. ábra: Beszerzési kvóta, leltárba vett állomány alapján, összesen eFt/fő

Könyvtárossal való ellátottság

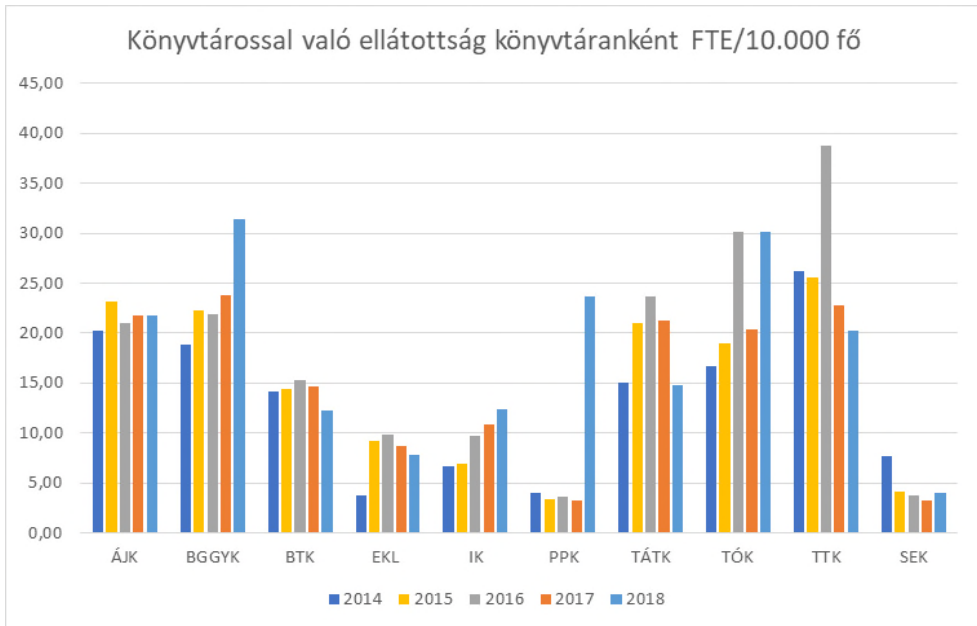
„A szolgáltató közönség tízezer tagjára jutó teljes munkaidőre átszámított könyvtári munkakörben dolgozók száma. [...] A mutató a könyvtár hatékonyságát csak formálisan minősíti, tartalomra nem utal. A túlságosan alacsony érték a könyvtári munka hiányosságaira, a szolgáltatás gyengeségére utalhat. A túlságosan magas érték kihasználatlan kapacitásra utalhat.”¹⁶

Az ELTE könyvtárai közül különösen rossz helyzetben vannak könyvtárossal való ellátottság terén, leginkább a SEK, az EKL, az IK és a BTK. A PPK esetében – ahogy azt az **1. ábránál** jeleztem – megváltoztatták a szolgáltató közönség alapját, így a mutató értéke már reális képet ad. Különösen szomorú, hogy a két legnagyobb állománnyal bíró könyvtár – az EKL és a BTK – ilyen kevés szakemberrel kell ellássa feladatait.

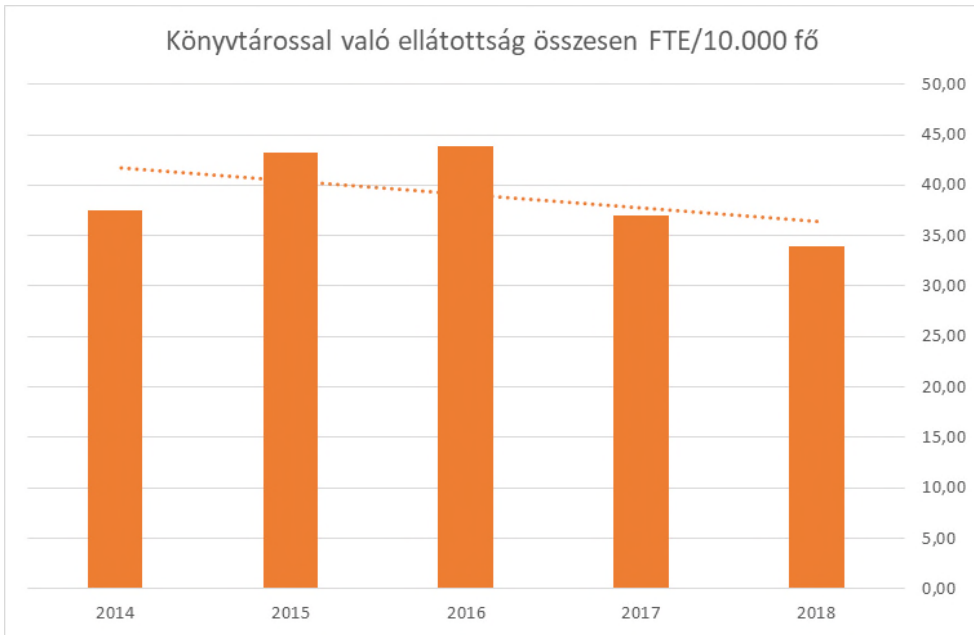
¹⁶ Mú (2013: ST08).

Az elektronikus szolgáltatások, a digitális tartalmak nem helyettesítik a szakembereket, kiegészítik, plusz értéket jelentenek, de nem pótolják a hiányt.

Az összesített adat pedig világosan fölfedi, hogy folyamatosan csökken a könyvtárosok száma.

26. ábra: Könyvtárossal való ellátottság könyvtáranként FTE/10.000 fő

27. ábra: Könyvtárossal való ellátottság összesen FTE/10.000 fő

Ülőhely-ellátottság – regisztrált használóra

„A használók csoportjának ezer tagjára jutó számukra fenntartott ülőhelyek száma. [...] A mutató az ülőhely-ellátottság tartalmát (az ülőhelyek minőségét, felszereltségét, kényelmességét) nem jellemzi. A túlságosan alacsony érték elégtelen ülőhelymennyiségre, közvetve a használók nem megfelelő ellátására utalhat. A túlságosan magas érték: önmagában a magas érték nem értelmezhető. Amennyiben a magas érték párosul az ülőhelyek kihasználatlanságával, akkor ez fölösleges kapacitásra, közvetetten az erőforrások nem optimális felhasználására utalhat.”¹⁷

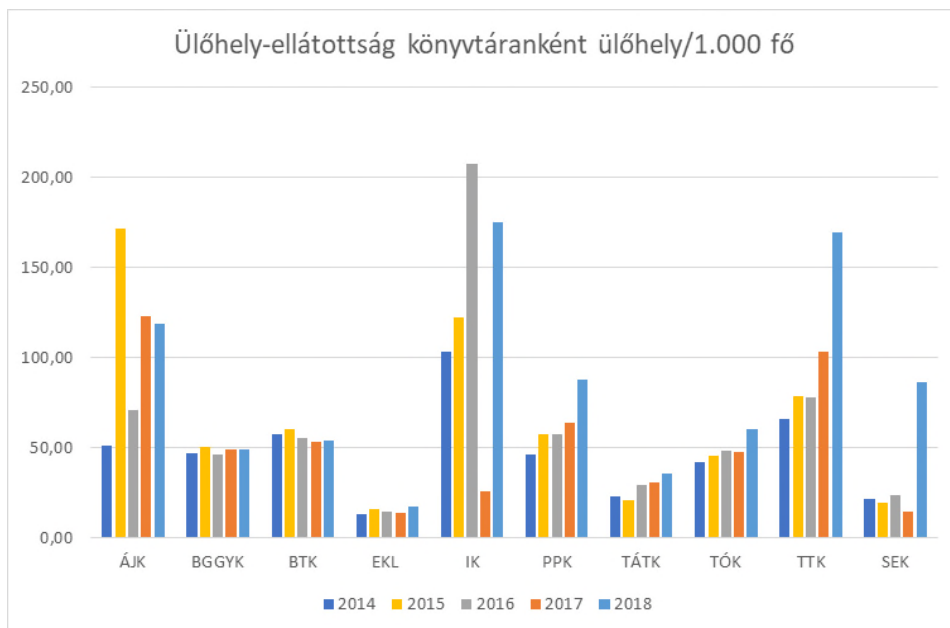
Az EKL, SEK,¹⁸ TÁTK, TÓK, BGGYK esetében elégtelen az ülőhelyek száma. A BTK és a PPK csak kevéssel csúszik át az 50 ülőhely/1.000 fő értéken. Jó helyzetben van az ÁJK, az IK¹⁹ és a TTK.

¹⁷ Mú (2013: ST09).

¹⁸ 2018-ban szokatlanul magas volt az ülőhelyek száma. Elképzelhető, hogy más mérési módszerrel dolgoztak.

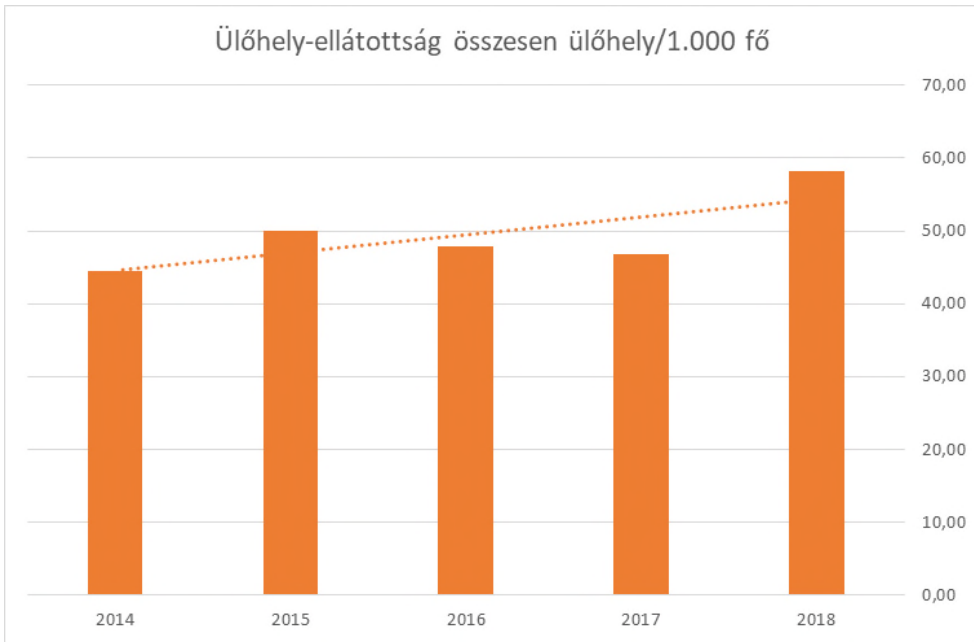
¹⁹ 2017-ben szokatlanul magas volt a regisztrált olvasók száma (ld. 3. ábra), ezért ilyen alacsony a mutató értéke.

Összességében az ülőhely-ellátottság javul, de még mindig elégtelen a férőhelyek száma.

28. ábra: Ülőhely-ellátottság könyvtáranként ülőhely/1.000 fő

29. ábra: Ülőhely-ellátottság összesen ülőhely/1.000 fő

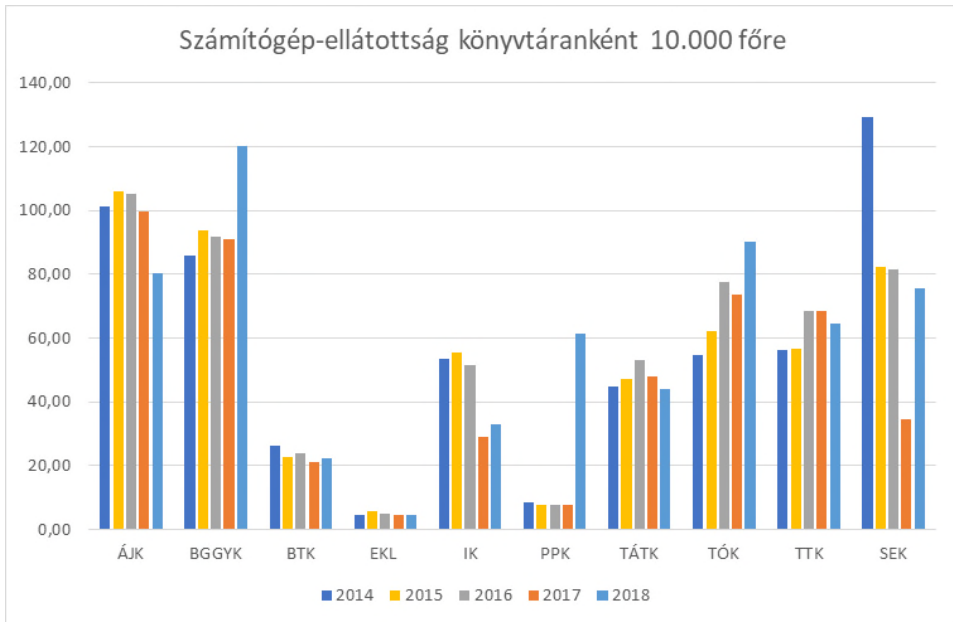
Számítógép-ellátottság

„A szolgáltató közönség tízezer tagjára jutó használók számára fenntartott számítógépek száma. [...] A mutató a számítógép-ellátottság tartalmát (a számítógépek minőségét) nem jellemzi. A túlságosan alacsony érték elégtelen számítógép-mennyiségre, közvetve a szolgáltató közönség nem megfelelő ellátására utalhat. A túlságosan magas érték: önmagában a magas érték nem értelmezhető. Amennyiben a magas érték párosul a számítógépek kihasználatlanságával, akkor ez fölösleges gépkapacitásra, közvetetten az erőforrások nem optimális felhasználására utalhat.”²⁰

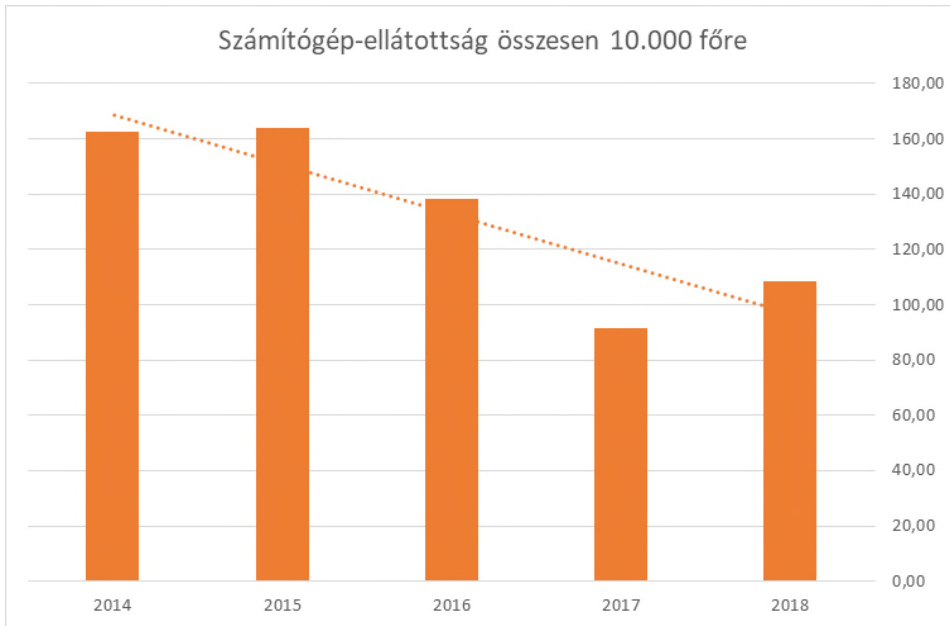
Az EKL és a BTK – újra a két legnagyobb állománnyal bíró könyvtár – kivételével a szolgáltatóhelyek viszonylag jól ki tudják elégíteni az olvasók számítógépes igényeit, ha a darabszámot nézzük. Ahogy a mutató magyarázatában is olvashatjuk, ez azonban nem jelenti azt, hogy minőségében is jó az ellátás.

²⁰ Mú (2013: ST10).

Összességében csökkenő tendenciát látunk. Az olvasói szokások megváltoztak, egyre többen használnak saját számítógépet. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a könyvtáraknak nem kell fejleszteniük, bővíteniük a számítógépes olvashelyeiket.

30. ábra: Számítógép-ellátottság könyvtáranként 10.000 főre

31. ábra: Számítógép-ellátottság összesen 10.000 főre

Regisztrált használók aránya

„A regisztrált használók százalékos aránya a szolgáltató közönségből. [...] A mutató a könyvtár hatékonyságát csak formálisan minősíti, tartalomra nem utal. A mutató 0 és 100 közé eső szám, az optimalitás 100 felé tart. A túlságosan alacsony érték közvetetten a hiányos marketingmunkára, a szolgáltatások gyengeségére, közösségen belüli alábecsülésre utalhat. Túlságosan magas érték: nincs, hiszen a cél a 100%-os olvasóarány elérése.”²¹

A karok könyvtárainak zöme igen jó mutató értékekkel²² rendelkezik. Szolgáltató közönségüket eléri.

A SEK esetében az oktatási forma specialitása (pl. sok levelező hallgató), az IK esetében pedig az eltérő használói szokások okozhatják az alacsony értéket.

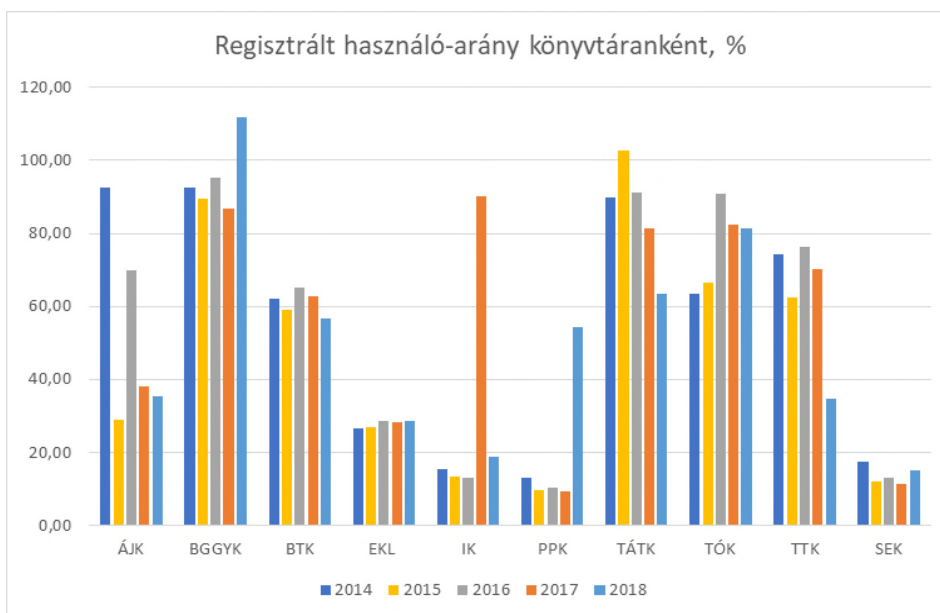
²¹ Mú (2013: ST12).

²² A 100% feletti értékek mérési hibák.

Az EKL esetében a szolgálendő közönség a teljes ELTE polgárság, így szemlélve az adatot, valamint ismerve a könyvtár gyűjtőkörét és földrajzi adottságát a 28% körüli érték nem elégtelen.

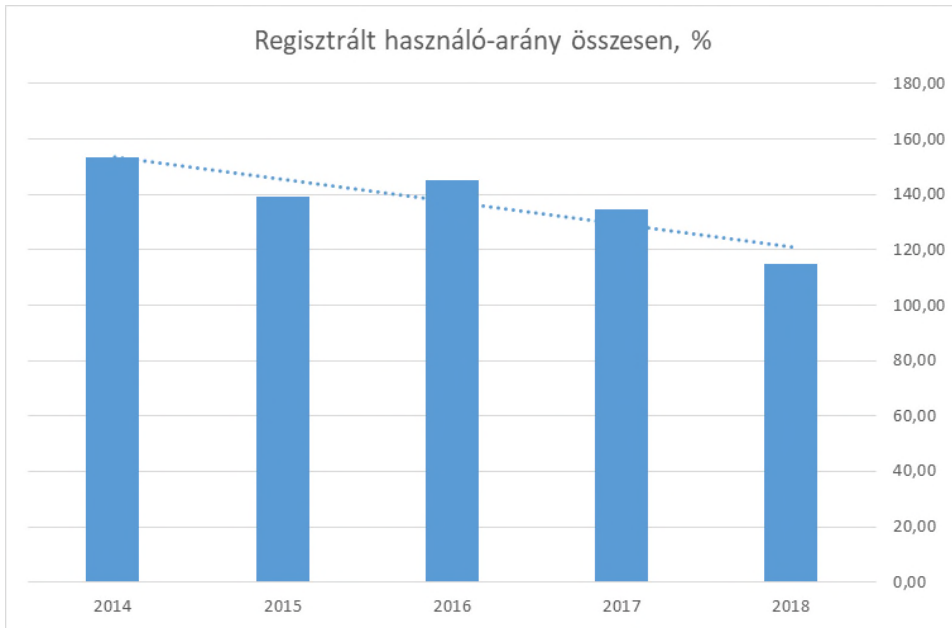
Összesített adatok 100% fölöttiek; ez a többszörös regisztrációból²³ adódik.

A folyamatosan csökkenő érték egyrészt a szolgálendő közönség növekedésének (*ld. 2. ábra*), másrészt a regisztrált használók csökkenésének (*ld. 4. ábra*) eredménye.

32. ábra: Regisztrált használó-arány könyvtáranként, %

23 Ld. 3. ábra magyarázata.

33. ábra: Regisztrált használó-arány összesen, %

A könyvtárhasználat népszerűsége – személyes használat

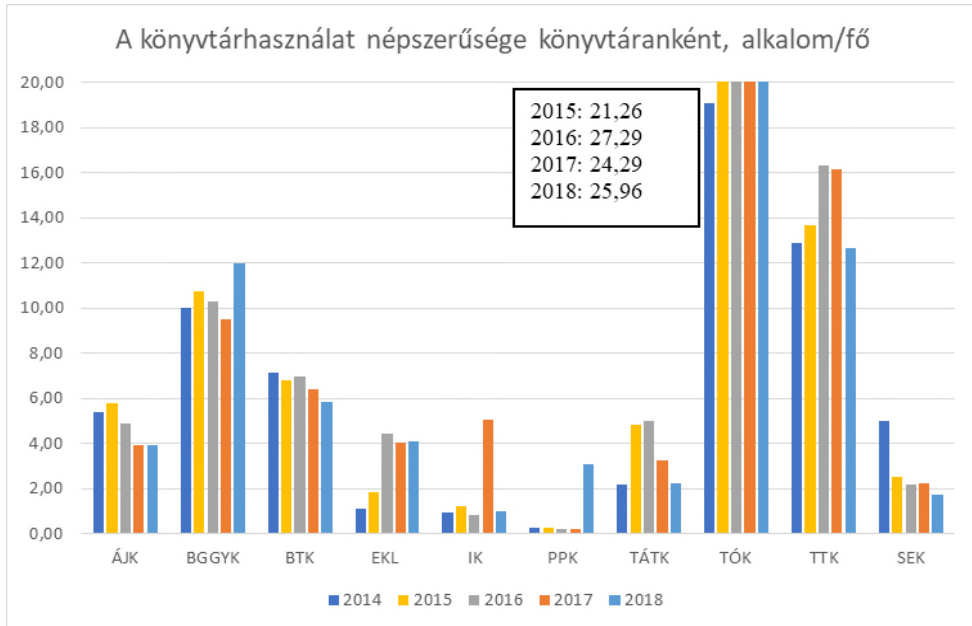
„A szolgáltató közönség egy tagjára jutó személyes használatok száma. [...] A mutató a könyvtár hatékonyságát csak formálisan minősíti, tartalomra nem utal. Kockázat: a személyes használatok száma gyakran becsült adat. A túlságosan alacsony érték a szolgáltató közönség elégtelen elérésére, közvetetten a marketing munka hiányosságaira, a szolgáltatások gyengeségére, közösségen belüli alábecsülésre utalhat. A túlságosan magas érték: önmagában a magas érték értelmezhetetlen. Ha a magas értékhez magas munkaterhelés (kölcsonzés, referenzs kérdések nagy száma stb.) járul, akkor ez utalhat arra, hogy a könyvtár szolgáltatásai kiválóak, és a könyvtárat létszámban meg kell erősíteni.”²⁴

A PPK esetében a 2018 előtti adatok nem alkalmasak összehasonlításra. A SEK, az IK, és az EKL esetében ugyanazokat lehet elmondani, mint az előző mutatónál: mások az olvasói szokások, sokkal nagyobb a szolgáltató közönség.

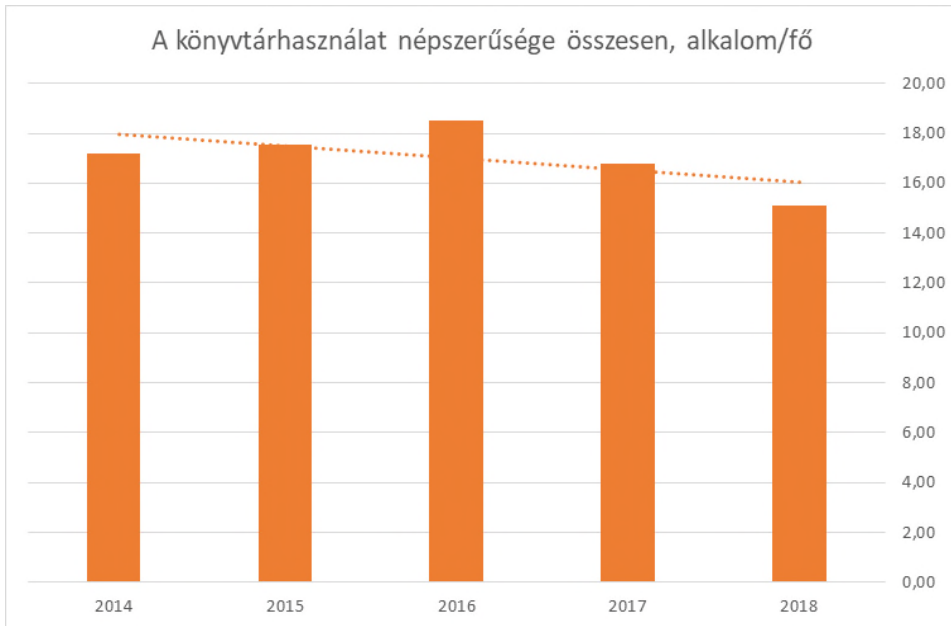
²⁴ Mú (2013: ST16).

A TÓK esetében kiugróan magasak az értékek, az ábrázolhatóság kedvéért nem a pontos adat szerepel a diagramon. Az oktatás a karon kifejezetten épít a könyvtári könyvekre, erősen leterheli az állományt, sokkal többet kell fordítani beszerzésre (*ld. 16. ábra*).

A TTK esetében a drágább szakirodalom kevésbé teszi lehetővé az állománygyarapításkor a többes példányok beszerzését.

34. ábra: A könyvtárhasználat népszerűsége könyvtáranként, alkalom/fő

35. ábra: A könyvtárhasználat népszerűsége összesen, alkalom/fő

A dokumentumhasználat népszerűsége

„A szolgálandó közönség egy tagjára jutó dokumentumhasználat. [...] A mutató a könyvtár hatékonyságát csak formálisan minősíti, tartalomra nem utal. Kockázat: a közvetlenül használt dokumentumok száma gyakran becsült adat. A túlságosan alacsony érték a szolgálandó közönség elégtelen elérésére, közvetetten a marketing munka hiányosságaira, a gyűjtemény, a szolgáltatás gyengeségére utalhat. A túlságosan magas érték: nincs felső határ. A könyvtár jó teljesítményére utal. Kiugróan magas érték esetén feltételezhető a könyvtár teljesítményén kívüli tényezők közrejátszása is (a szolgálandó közönség összetétele, pl. hallgatók nagy aránya a települési könyvtár használói között stb.).”²⁵

A SEK esetében nincs adat a 2014–2017 évekre. ELTE: A néhány kimagaslóan jó adat ellenére összességében csökkent a dokumentumhasználat.

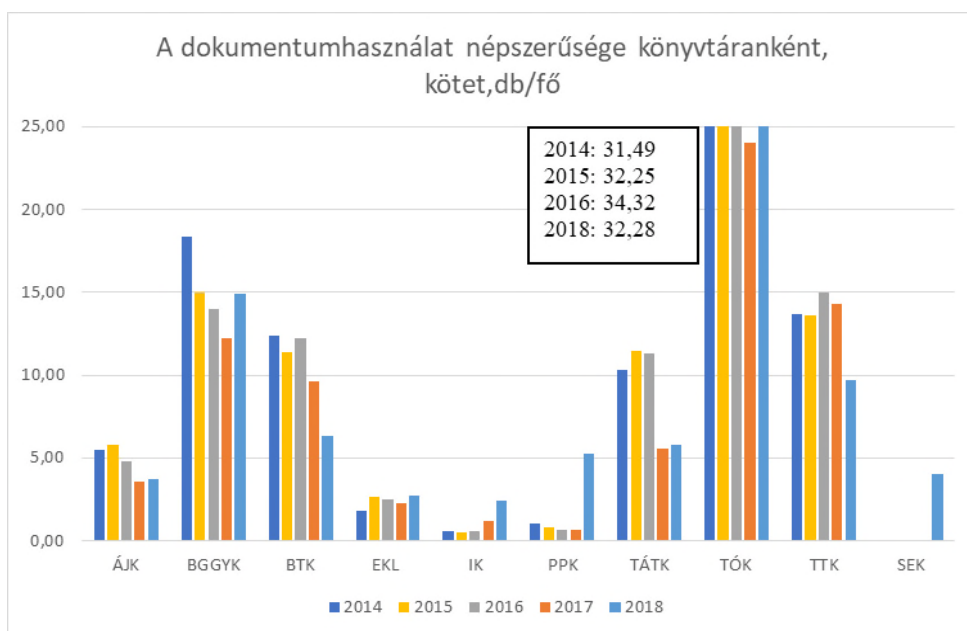
A TÓK esetében – a többi könyvtár adatának értelmezhetősége kedvéért – nem a pontos adatokat tartalmazza a diagram. Ahogy a **34. ábrán** is látszik, rendkívül kihasznált a könyvtár állománya.

²⁵ Mú (2013: ST18).

A PPK esetében a 2018. évi adat ad reális képet (*ld. 1. ábra*), az EKL és az IK esetében pedig a nagy számú szolgáltató közönség és az eltérő olvasói szokások látszanak a mutató értékein.

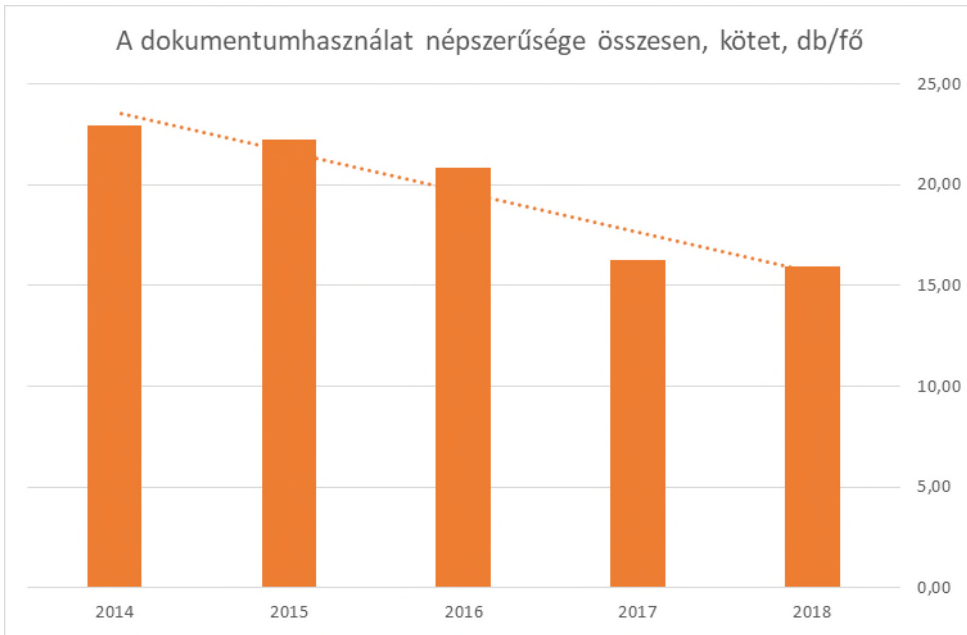
Összességében azonban folyamatosan csökken a dokumentumhasználat. Ez lehet következménye

- az egyre nagyobb számban és területen elérhető teljes szövegű digitális tartalmaknak – egyre több forrást biztosít erre az Egyetem;
- a megváltozott olvasói szokásoknak – a könyvtárat inkább tanulói, közösségi térként, mint könyvlelőhelyként használják;
- a szolgáltató közönség növekedésének.

36. ábra: A dokumentumhasználat népszerűsége könyvtáranként, kötet, db/fő

37. ábra: A dokumentumhasználat népszerűsége összesen, kötet, db/fő

Az állomány használata

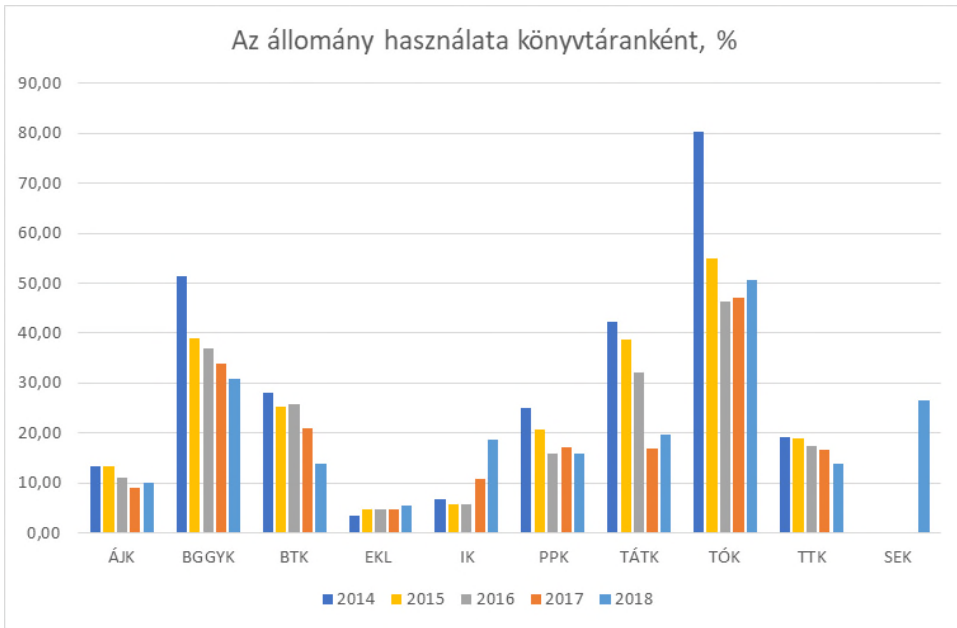
„A könyvtárból «kivitt» és a helyben kölcsönzött és közvetlenül használt dokumentumok százalékos aránya a leltári állományból, azaz milyen arányban használódott az állomány. [...] A mutató az állomány kiválóságát, használatának tartalmát, összetételének minőségét nem jellemzi. A mutató 0 és 100 közé eső szám, az optimalitás 100 felé tart. Kockázat: a közvetlenül használt dokumentumok száma gyakran becslés. A túlságosan alacsony érték fizikailag kihasználatlan gyűjteményre, törléshiányra utal. A túlságosan magas érték fizikailag túlságosan igénybe vett gyűjteményre utal. Ok lehet a szűk alapterület, a beszerzés gyengesége.”²⁶

Az állomány használata – úgy tűnik – nincs lineáris összefüggésben az állomány feldolgozottságával²⁷ (*ld. 40. és 41. ábrák*). Sokat segít, ha minden könyv

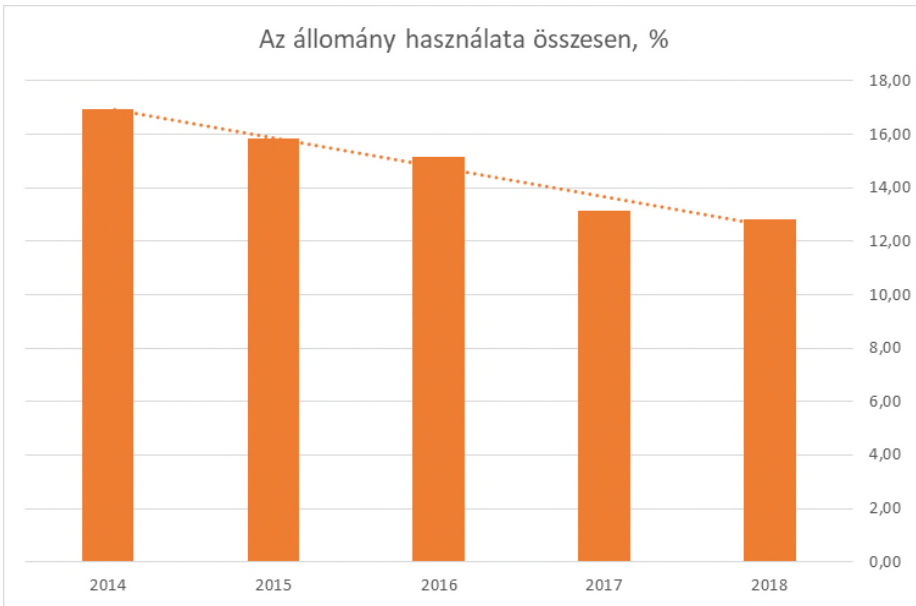
²⁶ MÚ (2013: ST19).

²⁷ A diagramokat a CZINKI-VIETORISZ (2015), CZINKI-VIETORISZ (2016), CZINKI-VIETORISZ(2017), CZINKI-VIETORISZ (2018), CZINKI-VIETORISZ (2019) dokumentumokban található adatokból állítottam össze.

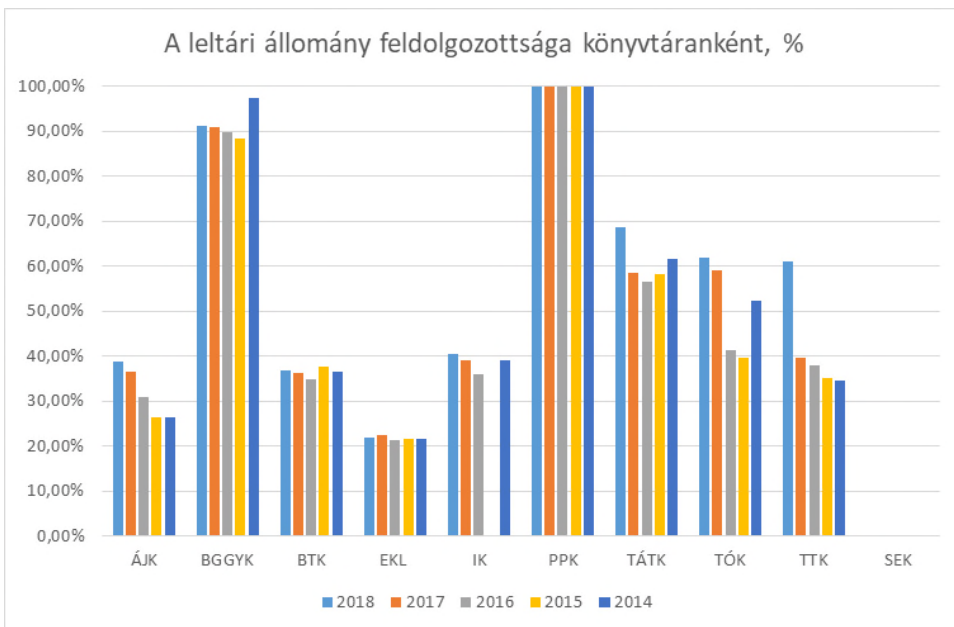
egyszerűen megtalálható a katalógusban, a „halott” vagy többes példányok is forgásba kerülhetnek. Ennél azonban többre vágyik az olvasók zöme, leginkább a fiatalabb generáció; magát a tartalmat szeretné elérni, azonnal, ott, ahol éppen van.

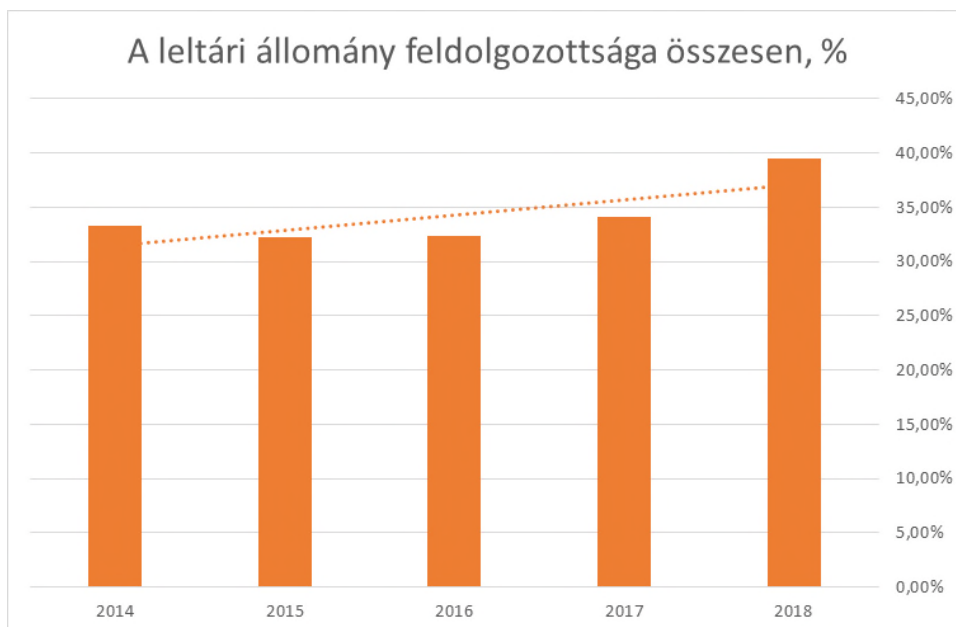
38. ábra: Az állomány használata könyvtáranként, %

39. ábra: Az állomány használata összesen, %

40. ábra: A leltári állomány feldolgozottsága könyvtáranként, %

41. ábra: A leltári állomány feldolgozottsága összesen, %

Az állomány forgási sebessége

„A könyvtárból «kivitt» és a helyben kölcsönzött és közvetlenül használt dokumentumok százalékos aránya a kölcsönözhető állományból, azaz milyen arányban használódott a kölcsönözhető állomány. [...] A mutató a kölcsönözhető állomány kiválóságát, használatának tartalmát, összetételének minőségét nem jellemzi. A mutató 0 és 100 közé eső szám, az optimalitás 100 felé tart. Kockázat: a közvetlenül használt dokumentumok száma gyakran becsült adat. A túlságosan alacsony érték kihasználatlan gyűjteményre, törléshiányra utal. A túlságosan magas érték túlságosan igénybe vett gyűjteményre utal. Ok lehet a szűk alapterület, a beszerzés gyengesége.”²⁸

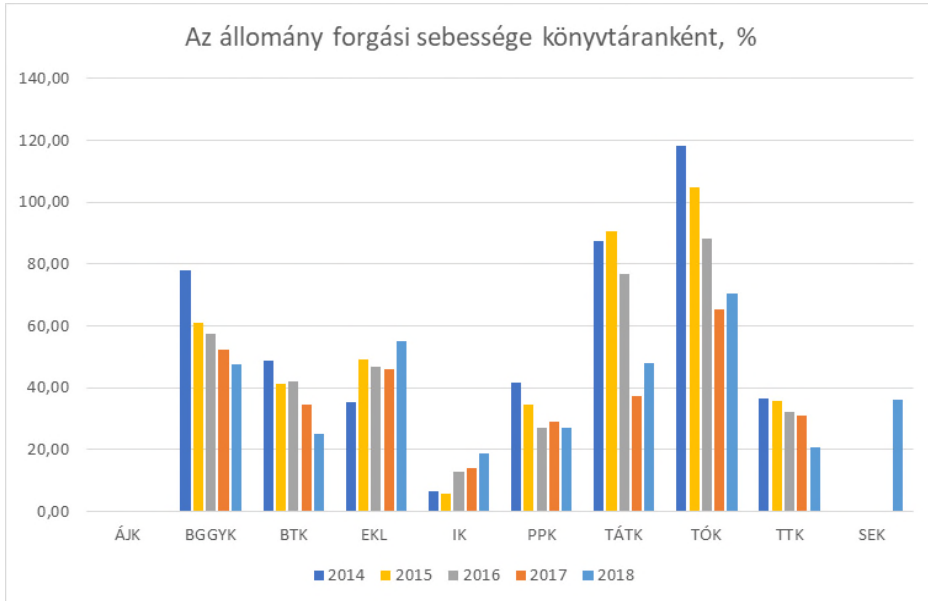
Az ÁJK esetében nincs kölcsönözhető állomány, ezért ez a mutató nem értelmezhető. A SEK esetében nincs adat a 2014–2017 évekből.

A TÓK esetében a mutatói 2014–2015-ben mérési hibásak.

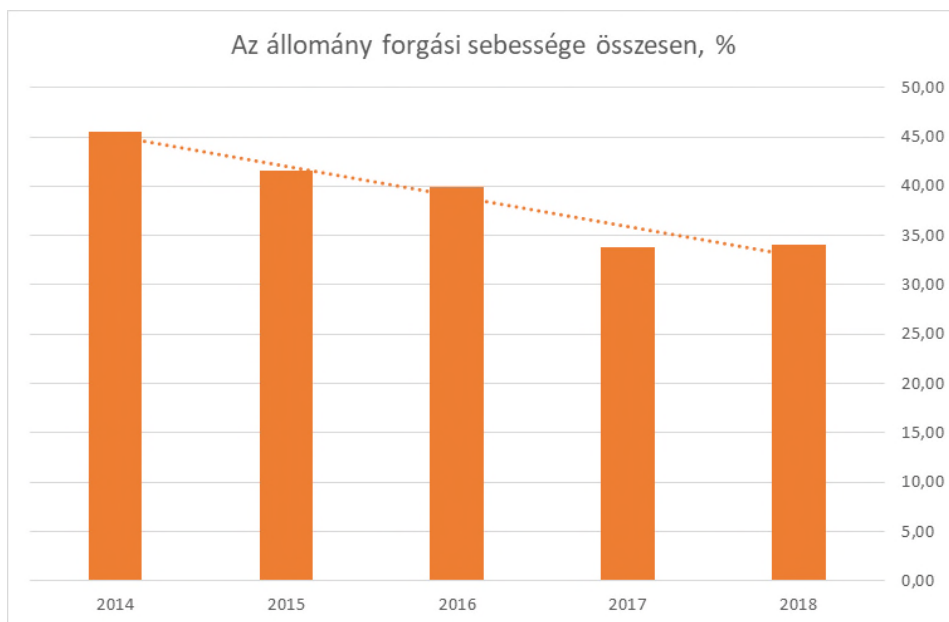
²⁸ Mú (2013: ST20).

A TÓK – és a 2014–2015 években a TÁTK – könyvtáránál látjuk, hogy az állomány rendkívül nagy használatnak van kitéve, amelyen érdemes lenne enyhíteni további beszerzéssel.

A forgási sebesség minden könyvtárban – és összességében is – csökkenő tendenciát mutat. Az állomány nem kihasználatlan, de egy átfogó, jól megtervezett selejtezés nem csak a zsúfoltságra (*ld. 20. ábra*), hanem a forgási sebességre is jótékony hatást gyakorolna.

42. ábra: Az állomány forgási sebessége könyvtáranként, %

43. ábra: Az állomány forgási sebessége összesen, %

Az állomány kopása

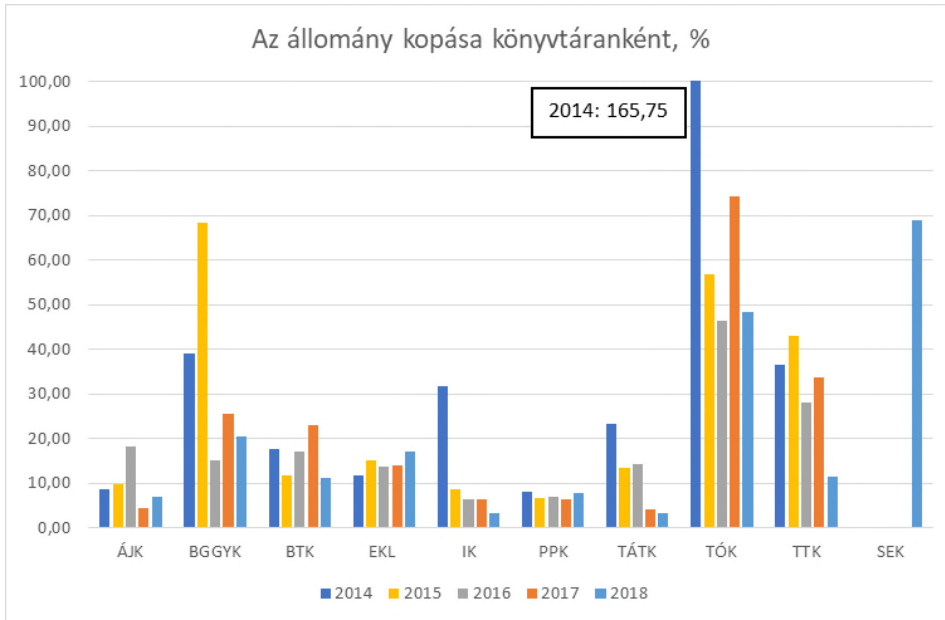
„A használt dokumentumok és a beszerzett dokumentumok aránya, azaz egy beszerzésre hány használat esik, azaz az állomány kopásának foka. [...] A mutató az állomány használatának tartalmát, összetételének minőségét nem jellemzi. Kockázat: a helyben használt dokumentumok száma gyakran becült adat. A túlságosan alacsony érték az állomány fizikai kihasználtságára, közvetetten a fölösleges mennyiségek lehetőségére utal. A túlságosan magas érték az állomány erős fizikai igénybevételére, elégtelen beszerzési volumen lehetőségére utal.”²⁹

A SEK esetében nincs adat a 2014–2017 évekből.

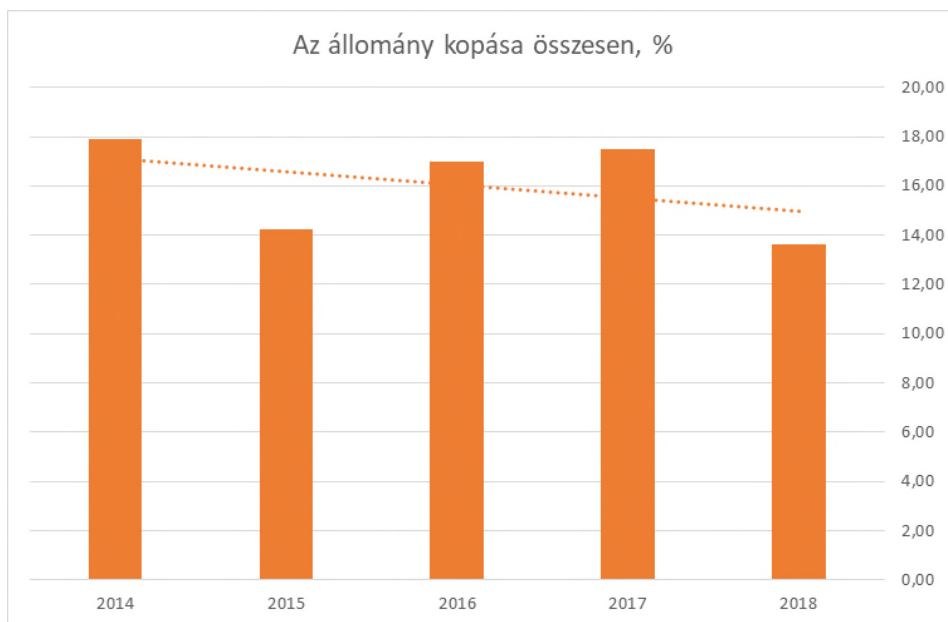
Az állománygyarapítási összegek hektikussága itt is tetten érhető (*ld. 9. ábra*). A TÓK esetében kimagaslóan magas az érték (*ld. még 20. és 42. ábra*).

²⁹ Mú (2013: ST21).

Összességében minimális csökkenés tapasztalható az állomány kopásában köszönhetően az állománygyarapítás csekély javulásának (*ld. 10. ábra*) és a dokumentumhasználat csökkenésének (*ld. 37. ábra*).

44. ábra: Az állomány kopása könyvtáranként, %

45. ábra: Az állomány kopása összesen, %

Átlag rendezvényszám

„Az egy könyvtárra, szolgáltatóhelyre jutó rendezvények száma. [...] A mutató a rendezvények minőségét nem jellemzi, összevetésre nem alkalmazható. [...] A mutató kizárólag önértékelésre használható.”³⁰

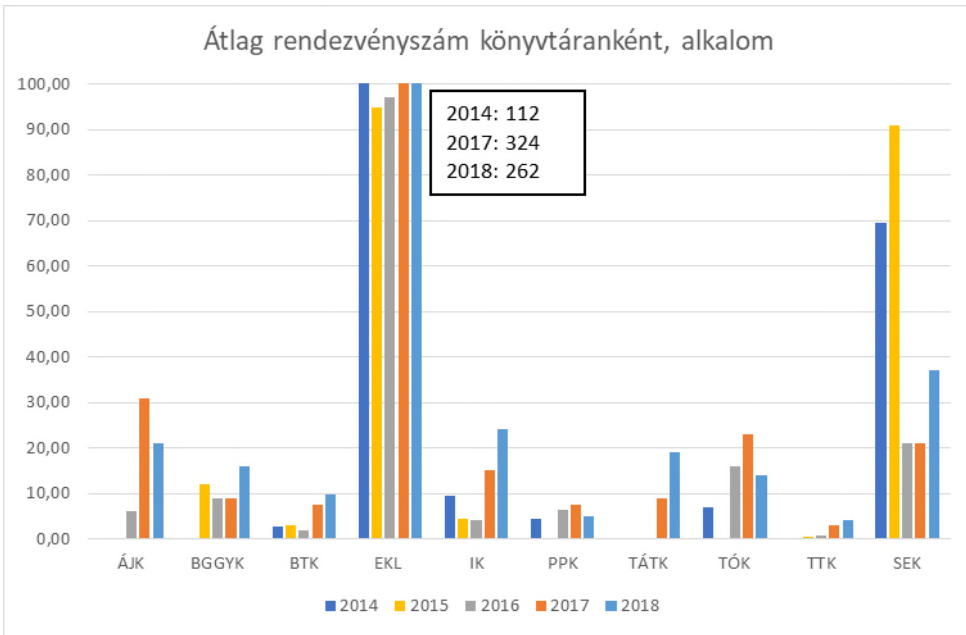
Az EKL esetében a magas rendezvényszám egyrészt a központi funkciókból adódik (pl. integrált könyvtári tanfolyam, MTMT tanfolyam), másrészt a TÁMOP 3.2.4/09/1/KMR/2010-0021 pályázat³¹ megvalósításához és a pályázati eredmények fenntartásához kapcsolódó olvasást és könyvtárhasználatot népszerűsítő programokból adódik.

Összességében a rendezvények száma nőtt, a könyvtárak mindegyike szervez programokat a szolgáltató közösségnek

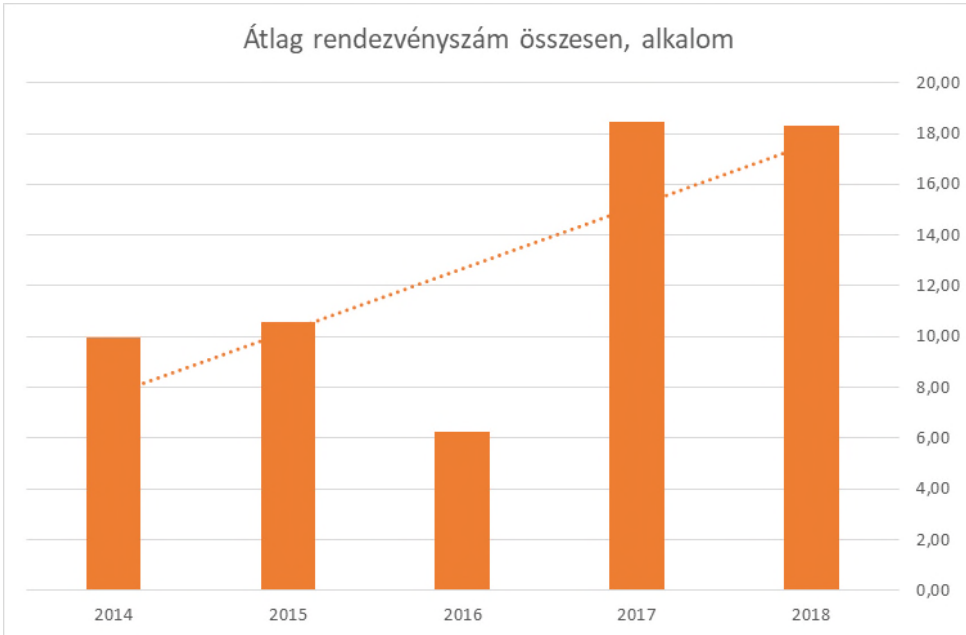
³⁰ Mú (2013: ST23).

³¹ <https://www.konyvtar.elte.hu/hu/palyazat/tamop-324091kmr2010-0021>

46. ábra: Átlag rendezvényszám könyvtáranként, alkalom

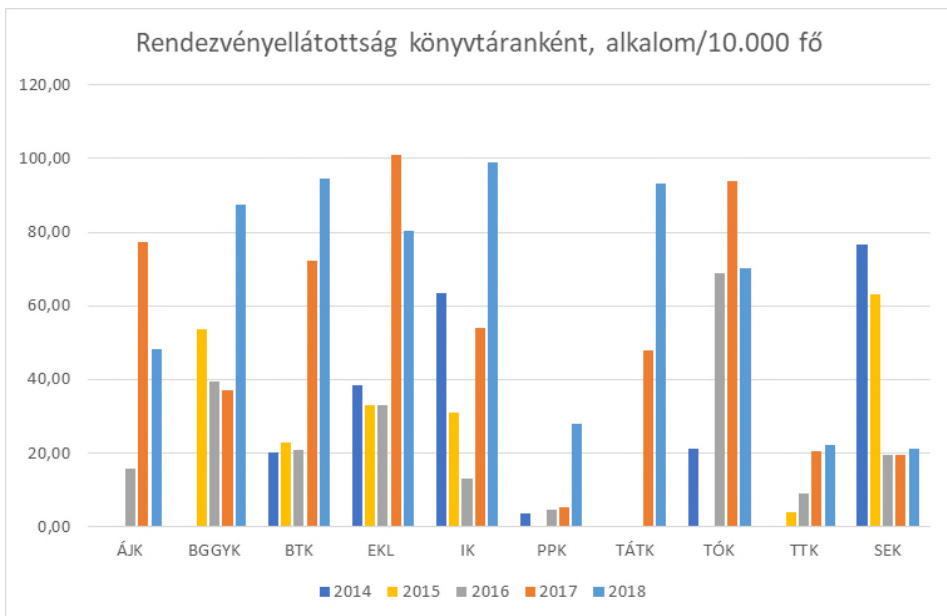

47. ábra: Átlag rendezvényszám összesen, alkalom

Rendezvényellátottság

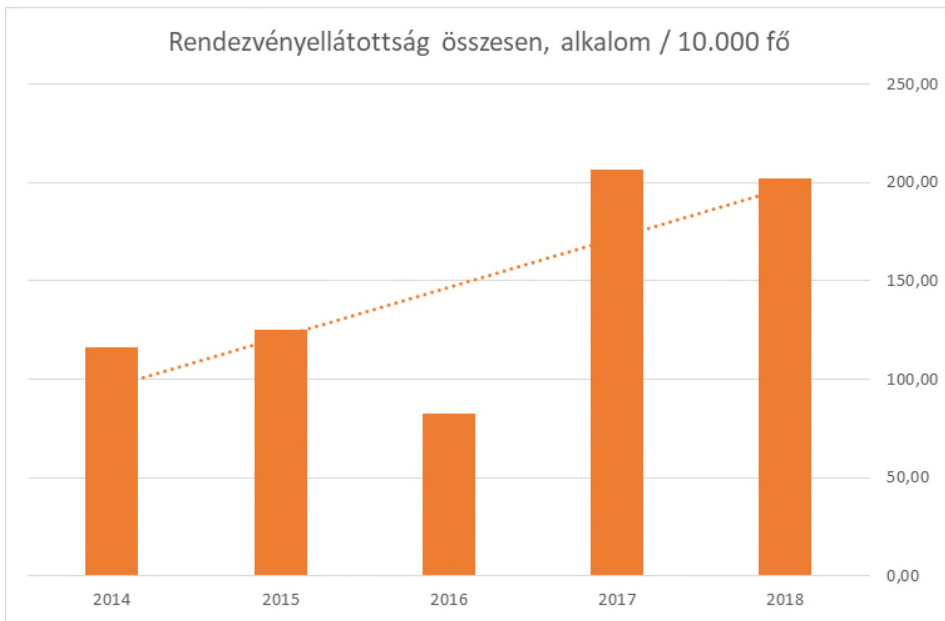
„A szolgáltató közönség tízezer tagjára jutó könyvtári rendezvények száma. [...] A mutató a könyvtár hatékonyságát csak formálisan minősíti, tartalomra nem utal. A túlságosan alacsony érték a szolgáltató közönség elégtelen elérésére, közvetetten marketing munka hiányosságaira, szolgáltatások gyengeségére, közösségen belüli alábecsülésre utalhat. A túlságosan magas érték: önmagában a magas érték értelmezhetetlen. Ha a magas értékhez magas munkaterhelés (kölcsonzés, referenzs kérdések nagy száma stb.) járul, akkor ez utalhat arra, hogy a könyvtár szolgáltatásai kiválóak, és a könyvtárat létszámban meg kell erősíteni.”³²

A rendezvényekkel való ellátottság 2017–2018 éveket tekintve könyvtáranként hasonló értékeket mutat, kivéve a SEK-ben, ahol drasztikus csökkenés tapasztalható.

48. ábra: Rendezvényellátottság könyvtáranként, alkalom/10.000 fő

32 Mú (2013: ST24).

49. ábra: Rendezvényellátottság összesen, alkalom/10.000 fő

A képzett használók aránya

„A képzett használók százalékos aránya a szolgálendő közönségből. [...] A mutató a könyvtár hatékonyságát csak formálisan minősíti, tartalomra nem utal. A mutató 0 és 100 közé eső szám, az optimalitás 100 felé tart. A túlságosan alacsony érték a szolgálendő közönség elégtelen elérésére, közvetetten marketing munka hiányosságaira, szolgáltatások gyengeségére, közösségen belüli alábecsülésre utalhat. Túlságosan magas érték: nincs, hiszen a cél a 100%-os képzett használóarány elérése. A magas érték utalhat eltérő regisztrációs kritériumokra.”³³

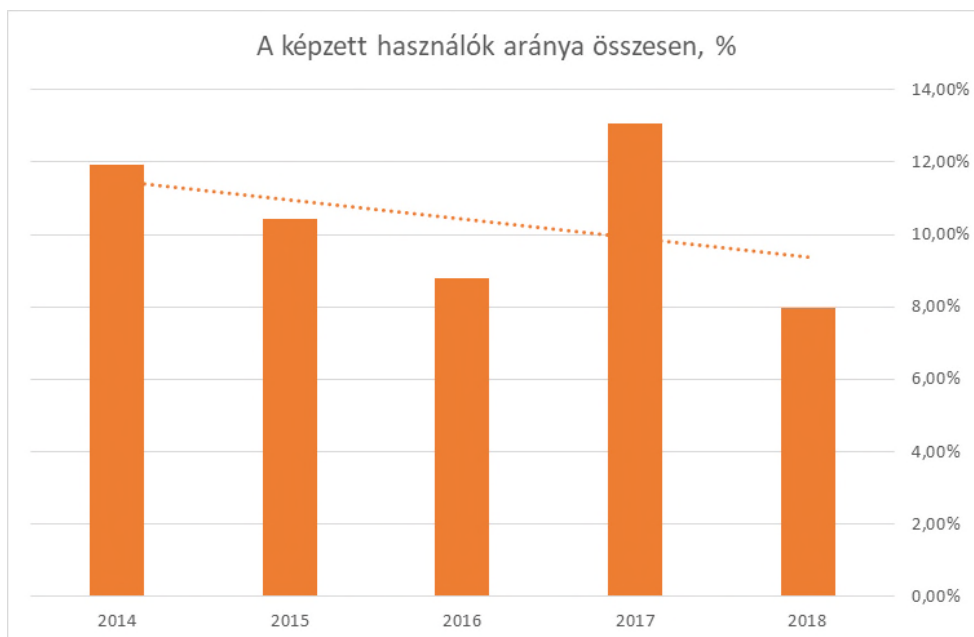
Több könyvtár és év esetében nincs mért adat.

A BGGYK és a TÓK kivételével – ahol a hallgatók képzésének része például a könyvtárhasználati órák – igen alacsony a képzett használók aránya. Ez látszik az összesített adaton is, amely csökkenő tendenciát mutat.

33 Mú (2013: ST25).

50. ábra: A képzett használók aránya könyvtáranként,

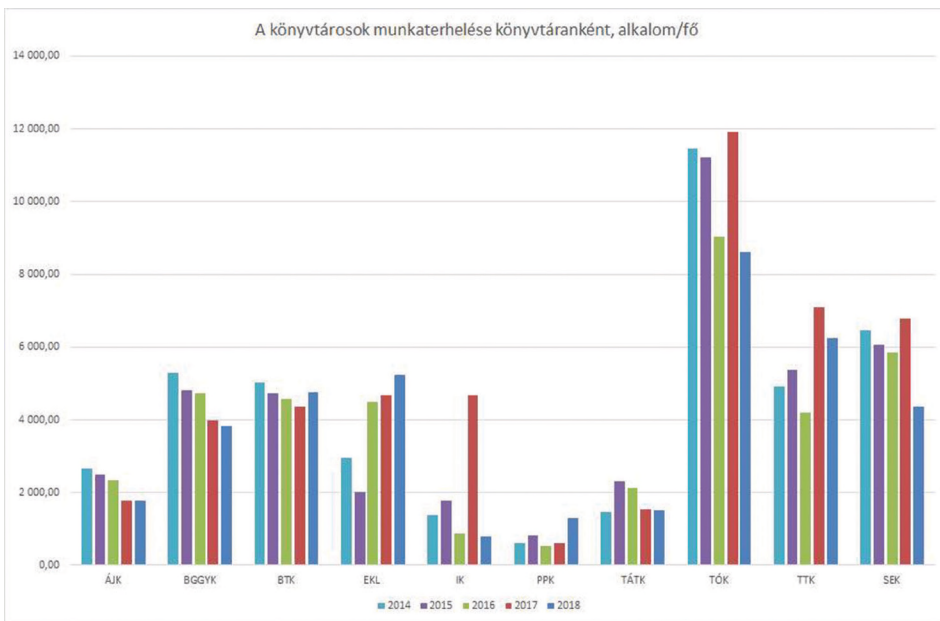
51. ábra: A képzett használók aránya összesen, %

A könyvtárosok munkaterhelése

„Az egy könyvtári munkakörben dolgozóra jutó személyes könyvtárhasználók száma. [...] A mutató a személyzet kiválóságát, munkája tartalmi minőségét nem jellemzi. Kockázat: a személyes használatok száma gyakran becslés adat. A túlságosan alacsony érték olvasószolgálati szempontból kihasználatlan könyvtáros személyzetre utal. A túlságosan magas érték az olvasószolgálati feladatokkal túlságosan megterhelt könyvtáros személyzetre utal.”³⁴

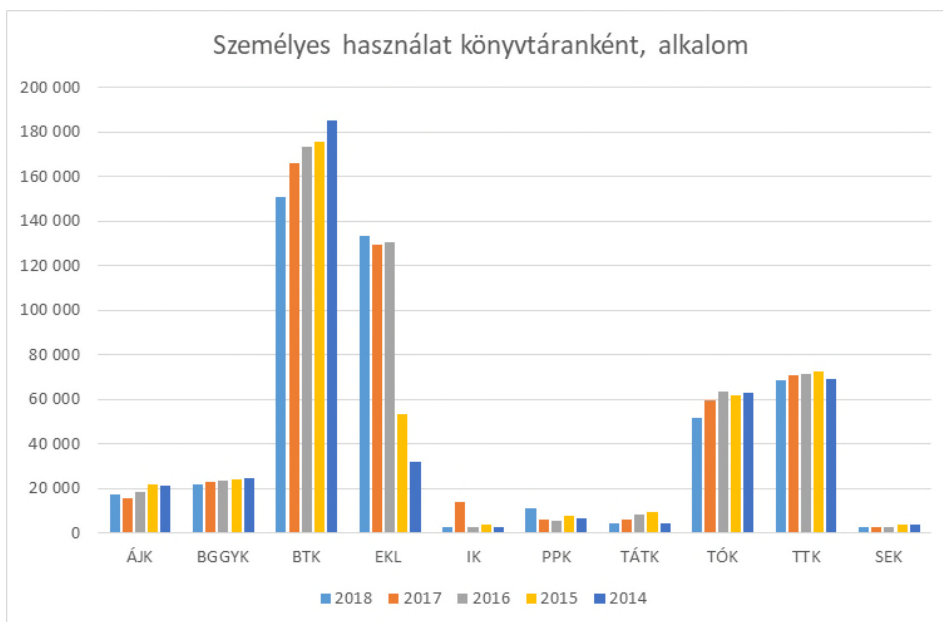
Az értelmezhetőség kedvéért a személyes/helyben használat adatait tartalmazó ábra is ide került.

A személyes használat népszerűsége – a digitális tartalmak széles körű elérhetősége mellett – sem csökkent. A könyvtárosok munkaterhelése – az IK, a PPK és a TÁTK kivételével – közepesen magasnak tekinthető. Kiemelkedően megterheltek a TÓK könyvtári munkatársai.

52. ábra: A könyvtárosok munkaterhelése könyvtáranként, alkalom/fő

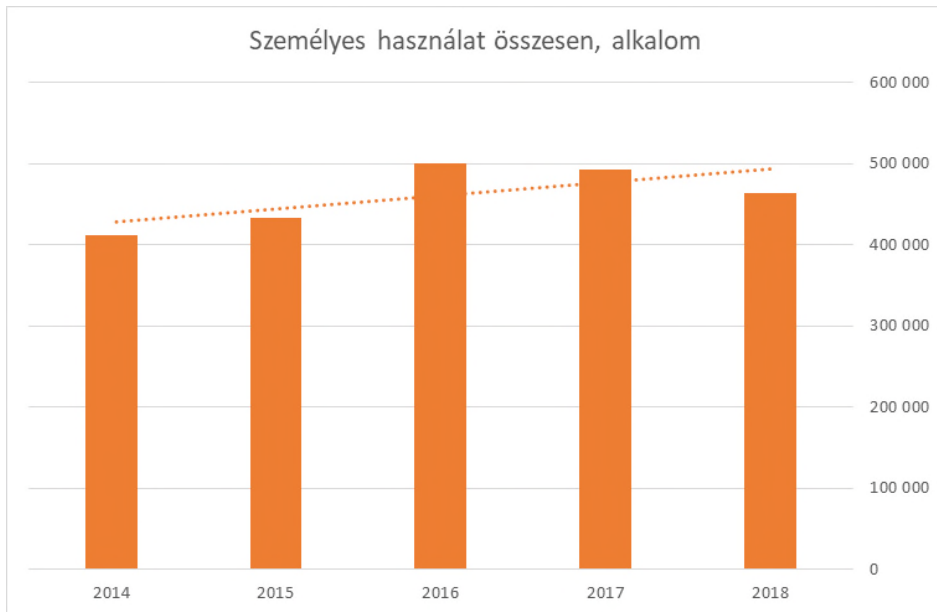
34 Mú (2013: ST26).

53. ábra: Személyes használat könyvtáranként, alkalom

54. ábra: A könyvtárosok munkaterhelése összesen, alkalom/fő

55. ábra: Személyes használat összesen, alkalom

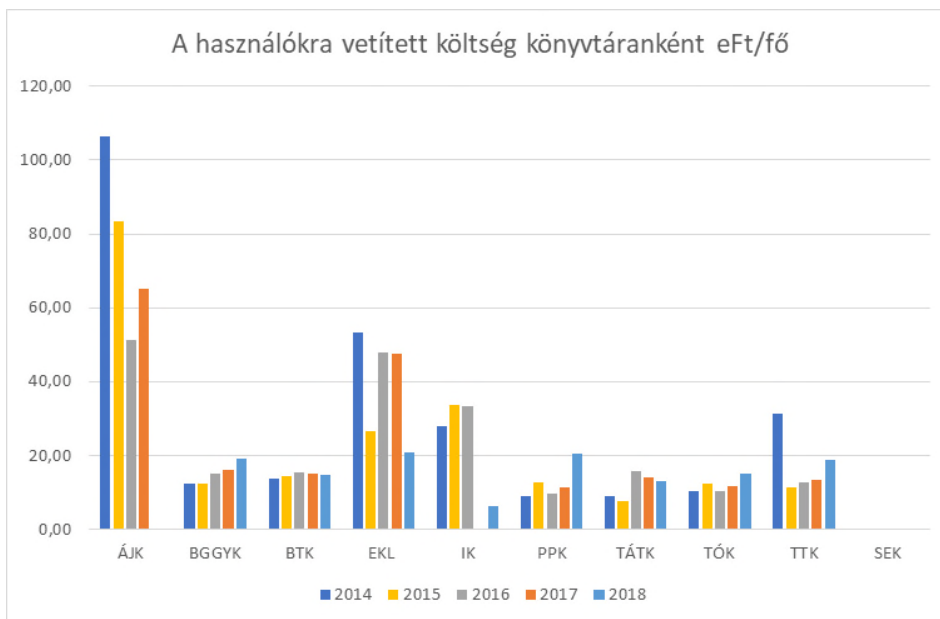
A használókra vetített költség

Az egy aktív használóra jutó éves kiadási költség. „A mutató valós szám felső határ nélkül. Értékeli a könyvtár költséghatékonyságát. [...] A mutatót lehetőleg ne használják önmagában. Hasznos, ha mint szolgáltatási mutatót általánosabb összefüggésbe helyezik. Az értékelést a szolgáltatások körével és minőségével, még általánosabban a könyvtár céljaival összefüggésben kell elvégezni.”³⁵

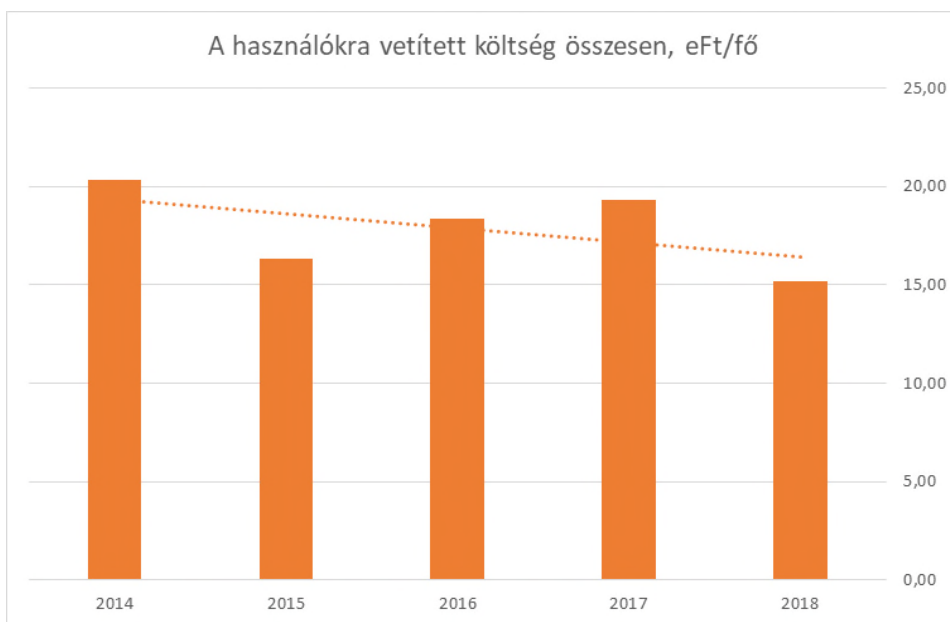
Ahogy az állománygyarapításra fordított összeg esetében (*ld. 9–10. ábrák*) és a hozzájuk kapcsolódó egy főre jutó beszerzési költségénél (*ld. 22–23. ábrák*) jeleztem, az ott megadott összegek vélhetően mérési hibásak. A valóságot jobban kifejezhetik az éves költséghez kapcsolódó mutatók.

Kiugróan magas értéket látunk az ÁJK esetében (2018-ra vonatkozóan nincs költségadat). Az egy főre jutó átlagos éves kiadási költség 12–22 eFt körül mozog. A SEK esetében nincs költségadat.

35 TMKR (2003: 7).

56. ábra: A használókra vetített költség könyvtáranként, eFt/fő

57. ábra: A használókra vetített költség összesen, eFt/fő

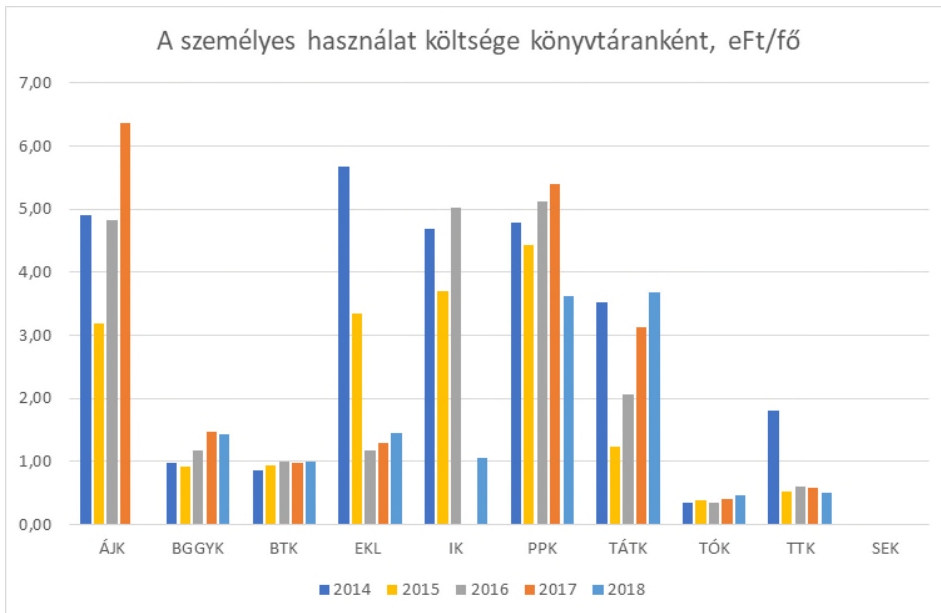

A személyes használat költsége

Az egy személyes használat éves költsége. „A mutató valós szám felső határ nélkül. A mutatót nem szabad önmagában használni. Hasznos, ha mint szolgáltatási mutatót általánosabb összefüggésbe helyezik. Az értékelést a szolgáltatások körével és minőségével, még általánosabban a könyvtár céljaival összefüggésben kell elvégezni.”³⁶

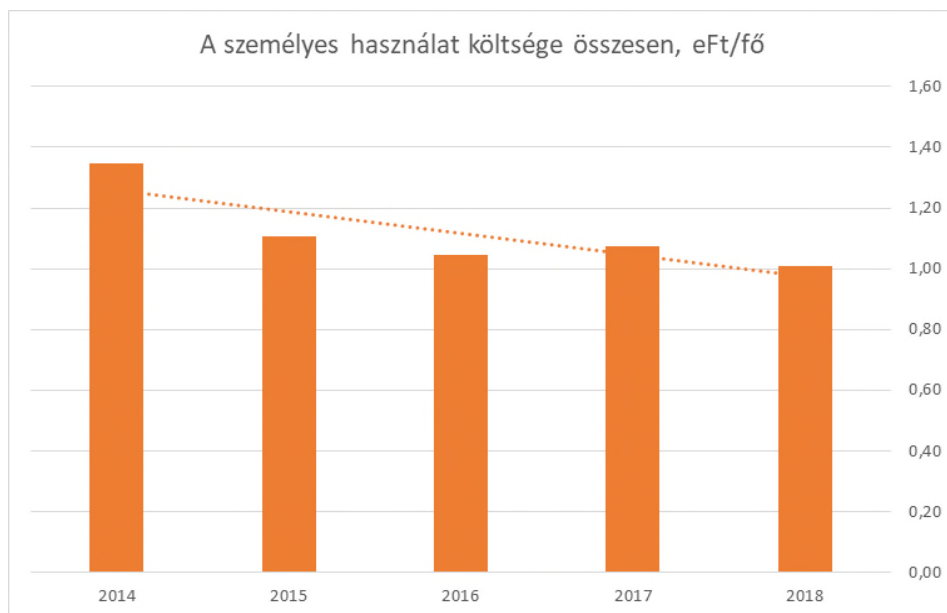
A személyes használat minimálisan emelkedik (*ld. 53., 55. ábrák*), költsége azonban nem, ha az összképet nézzük.

A SEK esetében nincs költségadat.

58. ábra: A személyes használat költsége könyvtáranként, eFt/fő

36 TMKR (2003: 9).

59. ábra: A személyes használat költsége összesen, eFt/fő

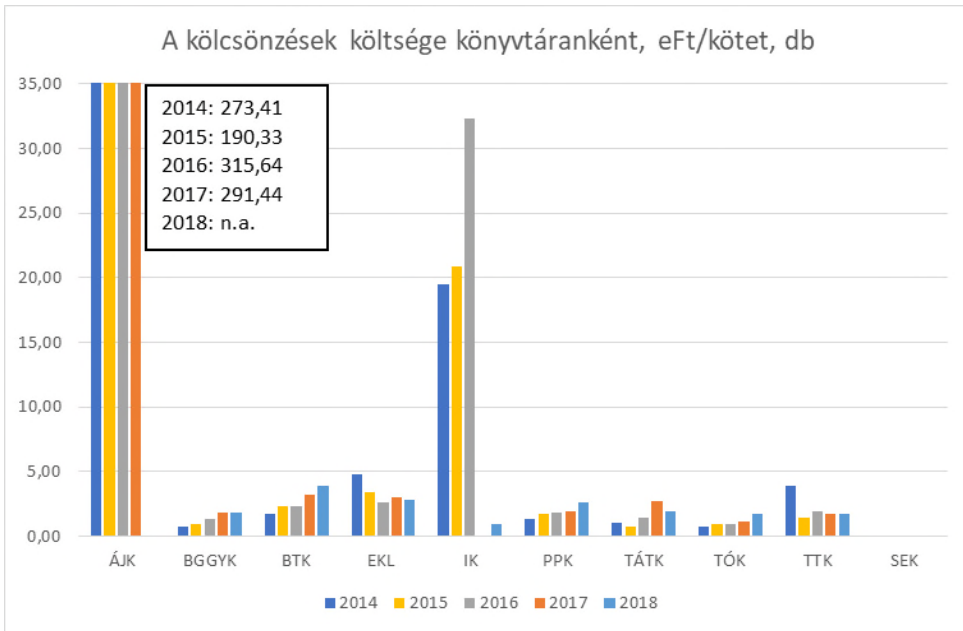
A kölcsönzések költsége

A kölcsönzések (kötet, darab) egységnyi költsége. „A mutató valós szám felső határ nélkül. Normál értéke a könyvtár típusától függ. A mutató nem értelmezhető egy kölcsönzési művelet átlagos becsült költségeként. A mutató értékeli az olyan könyvtárak költséghatékonyosságát, ahol a kölcsönzés meghatározó szolgáltatás.”³⁷

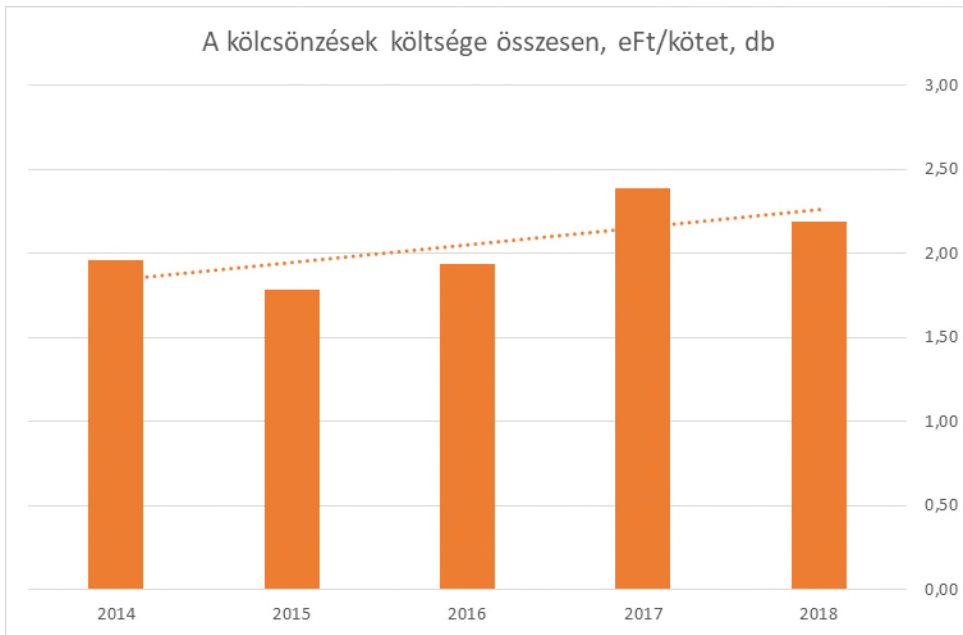
Az ÁJK csak az oktatók számára kölcsönöz, így ebben az esetben a mutató nem használható.

Az IK esetében mérési hiba feltételezhető, még akkor is, ha tudjuk, hogy a kari könyvtárhasználói szokások eltérők lehetnek a megszokottól. A többi könyvtárban az értékek 700 és 4800 Ft/kötet, darab között mozognak.

37 TMKR (2003: 18).

60. ábra: A kölcsönzések költsége könyvtáranként, eFt/kötet, db

61. ábra: A kölcsönzések költsége összesen, eFt/kötet, db

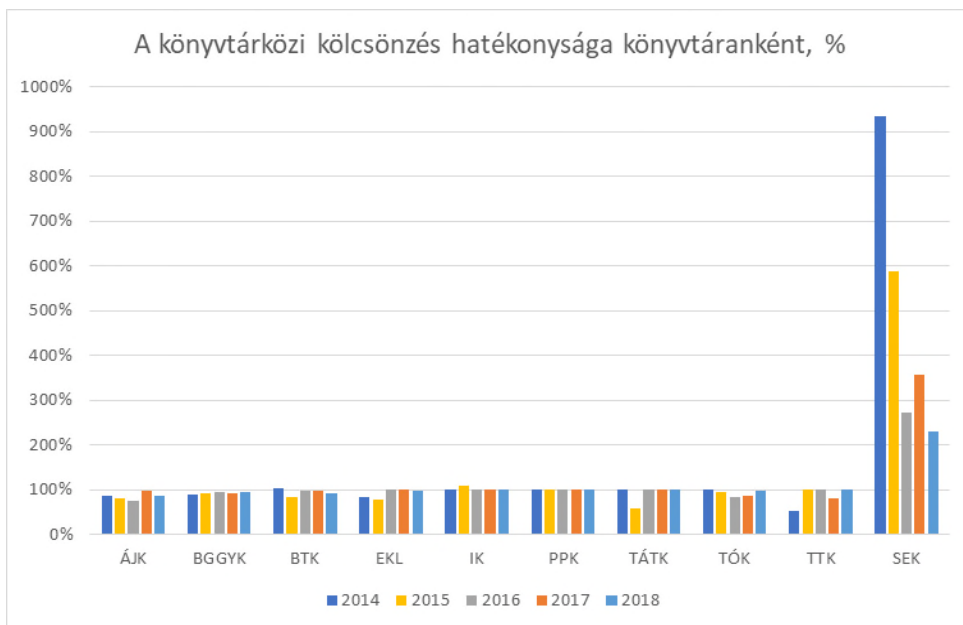
A könyvtárközi kölcsönzés hatékonysága

„Azon kért dokumentumok aránya, amelyeket a használói igényekhez igazított időn belül könyvtárközi kölcsönzés útján szereztek be a használók számára.”³⁸

A mutató max. értéke 100% lehet, ami azt jelenti, hogy minden könyvtárközi kéressel kért dokumentumot megkapott az intézmény. A 100% feletti adatok mérési hibát jeleznek.

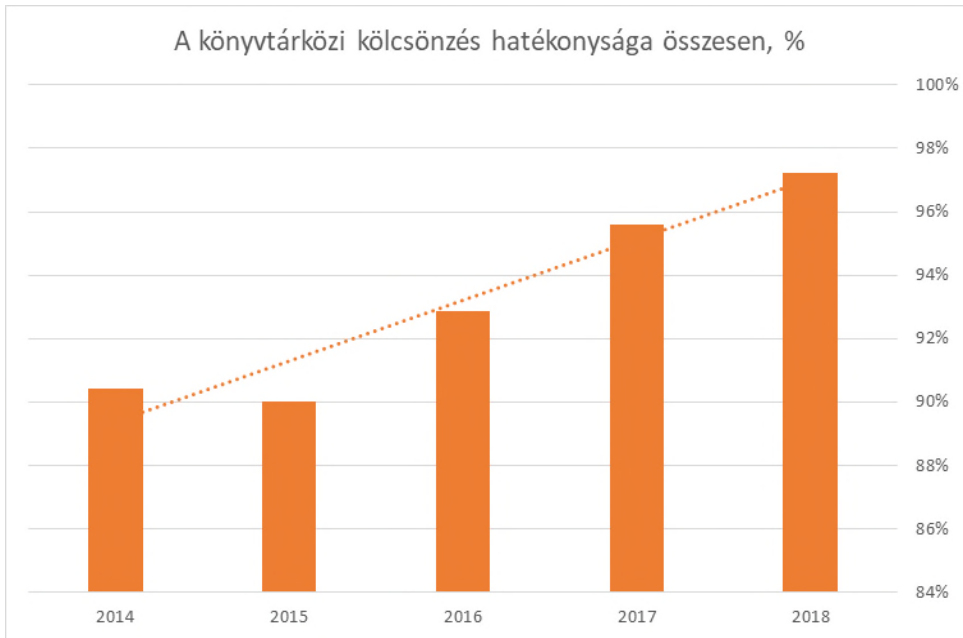
A SEK esetében feltételezhető, hogy a kért dokumentumok száma helyett a kérések száma szerepel. Azaz egy kérés több kért dokumentumot takar; innen adódhatnak a kiugró adatok.

Összességében a könyvtárközi kölcsönzés hatékonysága lassan megközelíti a 100%-ot.

62. ábra: A könyvtárközi kölcsönzés hatékonysága könyvtáranként, %

38 TMKR (2003: 21).

63. ábra: A könyvtárközi kölcsönzés hatékonysága összesen, %

Összegzés

Az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat Minőségirányítási rendszerének hatálya alá tartozó könyvtárak 2014–2018. évek vonatkozásában bemutatott adatok és mutatók a vizsgált könyvtárak egymáshoz viszonyításához használhatók. Egyes értékek önállóan minősítésre nem alkalmasak. Arra azonban jól használhatók, hogy képet kapjunk a jelenlegi helyzetről, a tendenciákról, segítve ezzel a stratégiai döntéseket, a szükséges lépések előkészítését.

A mérési hibák pedig arra figyelmeztetnek, hogy mindig lehet jobban és pontosabban dolgozni, az adatgyűjtés nem önmagában álló tevékenység.

S. R. Ranganathan³⁹ a könyvtártudomány számára megfogalmazott öt törvényt a számok között is tetten érhetjük.

³⁹ SZALÓKI (2005: 300-301).

1. A könyv használatra való. – A könyvtárhasználat, dokumentumhasználat népszerűsége, az állomány forgási sebessége tükrözi számunkra ezt.
2. Minden olvasónak meg kell találnia a könyvét! – Tegyük azért, hogy a beszerzési kvóta, a dokumentummal való ellátottság megfelelő legyen!
3. Minden könyvnek meg kell találnia olvasóját! – A könyvtárossal való ellátottság, a minél gyorsabban előállított metaadatok, a szakértelemmel gyarapított és apasztott állományok egyik fundamentuma.
4. Tiszteljük az olvasó idejét! – Az állomány feldolgozottsága nem csak a képzett használót segíti abban, hogy a kívánt tartalomhoz, dokumentumhoz hozzájusson, hanem a teljes szolgálandó közösséget is.
5. A könyvtár folyamatosan növekvő szervezet. – Gyarapszik és apad, raktári kapacitását folyamatosan figyelemmel kell követni.

Irodalomjegyzék

288/2009. (XII. 15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0900288.KOR&timeshift=ffffff4&txtreferer=00000001.TXT>
2019. 11. 20.

CZINKI-VIETORISZ GABRIELLA (szerk.),

Statisztika 2014, 2015. <http://hdl.handle.net/10831/18313>, 2019. 11. 20.

CZINKI-VIETORISZ GABRIELLA (szerk.),

Az ELTE Egyetemi Könyvtári hálózat statisztikája a 2015-ös évre, 2016.

<http://hdl.handle.net/10831/32248>, 2019. 11. 20.

CZINKI-VIETORISZ GABRIELLA (szerk.),

Az ELTE Egyetemi Könyvtári hálózat statisztikája a 2016-os évre, 2017.

<http://hdl.handle.net/10831/34093>, 2019. 11. 20.

CZINKI-VIETORISZ GABRIELLA (szerk.),

Az ELTE Egyetemi Könyvtári hálózat statisztikája a 2017-es évre, 2018.

<http://hdl.handle.net/10831/38172>, 2019. 11. 20.

CZINKI-VIETORISZ GABRIELLA (szerk.),

Az ELTE Egyetemi Könyvtári hálózat statisztikája a 2018-as évre, 2019.

<http://hdl.handle.net/10831/42405>, 2019. 11. 20.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtári Szolgálat Minőségirányítási Kézikönyv, 2019.

<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/33842> 2019. 11. 20.

KSA 2018 = Könyvtári statisztikai adatlap kitöltési útmutatóval, 2018.

<https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/konyvtari-statisztikai-adatlap-kitoltesi-utmutatoval-2018>

2019. 11. 20.

MÚ 2013 =

Módszertani útmutató az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat Önértékeléséhez, 2013

SZALÓKI GABRIELLA,

Digitális könyvtárak, digitális dokumentumok, felhasználók és a jövőkép TMT (2005). 6. sz. 300–303.

<https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1222/1550> 2019. 11. 20.

TKR 2003 =

Teljesítménymutatók a magyar könyvtári rendszerben : Ajánlás a könyvtári teljesítménymutatók alkalmazására az MSZ ISO 11620:2000 szabvány alapján, 2003.

<https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/teljesitmenymutatok-magyar-konyvtari-rendszerben-ajanlas>
2019. 11. 20.